МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО РОЗВИТКУ

Навчально-методичний посібник

Серія «Навчально-методичні посібники»

Одеса
Фенікс
2023

УДК 341.1/.8:330.34
М 58

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 16.02.2023 р.)

Автори:

Бехруз Х. Н. – завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор (*Тема 1, Тема 5, Тема 7*);

Мануїлова К. В. – доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент (*Тема 2, Тема 6*);

Гриб Г. М. – доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук (*Тема 3);*

Гребенюк Д. О. – асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 4).*

Рецензенти:

Громовенко К. В. **–** доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного гуманітарного університету;

Тодощак О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету судового та міжнародного права Національного університету «Одеська юридична академія».

М 58 **Міжнародне право розвитку** : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / Х. Н. Бехруз, К. В. Мануїлова, Г. М. Гриб, Д. О. Гребенюк ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 84 с. – Режим доступу: https://doi.org/10.32837/11300.23450

ISBN 978-966-928-872-1

У навчально-методичному посібнику викладено основні теоретичні питання імплементації концепції міжнародного права розвитку в сучасне міжнародне право. Описано базисні теорії розвитку, методи визначення рівня розвитку держав, сформовані в міжнародній практиці. Розглянуто підходи до міжнародного права розвитку та визначено основні положення, що постулюються в рамках цієї концепції різними авторами. Розкрито аспекти концепції міжнародного права розвитку.

Навчально-методичний посібник містить тестові завдання та практичні задачі, які сприятимуть поглибленню знань, ефективному застосуванню норм міжнародного права розвитку. Посібник призначений для здобувачів вищої освіти денної та заочної форми навчання закладів вищої освіти.

УДК 341.1/.8:330.34

ISBN 978-966-928-872-1

© Бехруз Х. Н., Мануїлова К. В., Гриб Г. М., Гребенюк Д. О., 2023
© Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА …….4
ТЕМА 1.ТЕОРІЇ РОЗВИТКУ…….6
ТЕМА 2. РОЗВИТОК «ЗНИЗУ-ВГОРУ»……16
ТЕМА 3. МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ…26
ТЕМА 4. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО РОЗВИТКУ: РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ ТА ОЦІНОК…….....39
ТЕМА 5. ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ОНОВЛЕННЯ ДИСКУРСУ…….52
ТЕМА 6. ДОПОМОГА РОЗВИТКУ……68
ТЕМА 7. ДУАЛІЗМ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ…….85
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ…104
ЗАДАЧІ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ...……...108
ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ ……..117
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.……....120

Передмова

Навчальна дисципліна «Міжнародне право розвитку» складена відповідно до місця та значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою програмою підготовки фахівця за третім освітньо - науковим рівнем зі спеціальності «міжнародне право», і охоплює всі змістовні теми, визначені анотацією для мінімальної кількості годин, передбачених освітньою програмою. Міжнародне право розвитку має міжгалузевий характер та надає міжнародному праву цілеспрямованість на вирішення сучасних цивілізаційних проблем. Вивчення міжнародного права розвитку сприятиме аксіологічному розумінню міжнародно-правових явищ, системи і принципів комплексного правового регулювання і застосування інструментарію міжнародного права у вирішенні проблем нерівності.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни «Міжнародне право розвитку» є концепція, яка відображає загальновизнану необхідність орієнтації міжнародного права на сприяння створенню глобальних умов для зростання добробуту держав, їх економічного та соціального прогресу та розвитку, а також подолання бідності і нерівності у всьому світі.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Міжнародне право розвитку» є розширення та диференціація сфер впливу міжнародного права на розвиток держав, міжнародні механізми створення умов, сприятливих розвитку держав.

Дисципліна «Міжнародне право розвитку» належить до основних дисциплін у процесі підготовки фахівця за спеціальністю «міжнародне право» за третім освітньо - науковим рівнем.

Основними завданнями вивчення дисципліни є набуття здобувачами вищої освіти (аспірантами) формування поглибленої системи теоретичних знань (концепцій, доктрин) щодо міжнародного права розвитку; усвідомлення наслідків гуманізації міжнародного права для розвитку сучасних міжнародних відносин, особливостей регламентації співробітництва держав з метою вирішення спільних проблем та подолання

негативних викликів, значення інституціоналізації міжнародних відносин для прогресивного розвитку міжнародного права; набуття навичок критичного аналізу співвідношення міжнародного права і міжнародної політики, оцінки впливу глобалізації та регіональної інтеграції на міжнародне право; розкриття основних напрямків та тенденцій розвитку міжнародного права; засвоєння науково-теоретичних підходів, практичних методів; оволодіння інноваційними практиками, юридичною технікою тлумачення норм міжнародного права; застосування рішень міжнародних судових установ.

За результатами вивчення дисципліни аспіранти повинні:

- оперувати міжнародно-правовими поняттями та категоріями;

- аналізувати юридичні факти та виникаючі у зв'язку з ними правові відносини, що регулюються міжнародним правом розвитку;

- юридично правильно кваліфікувати факти й обставини; реалізовувати навички підготовки міжнародно-правових документів; правильно і повно відображати результати професійної діяльності в міжнародно-правовій та іншій документації;

- приймати рішення та здійснювати юридичні дії відповідно до норм міжнародного права;

- здійснювати правову експертизу міжнародних нормативно-правових актів;

- надавати кваліфіковані юридичні висновки та консультації з міжнародного права розвитку,

- правильно складати та оформлювати юридичні документи.

Методика вивчення навчальної дисципліни «Міжнародне право розвитку» передбачає співробітництво і взаєморозуміння між здобувачами вищої освіти та викладачем, вироблення у здобувачів вищої освіти вміння аналітично мислити, співставляти фактичний та теоретичний матеріал, робити самостійні висновки, прогнози та рекомендації.

ТЕМА1. Теорії розвитку

Лекційний курс

Теорія розвитку в історичній ретроспективі.Головні напрями у вивченні розвитку.Еволюція класичної парадигми вивченні розвитку.Радикальна (критична) концепція розвитку.Контрреволюція у розвитку

Вступ до теми

Теорія розвитку в історичній ретроспективі. Народження девелопменталістики обумовлено викликом часу. Закінчення Другої світової війни, що дала найпотужніший імпульс процесу деколонізації, змусило західних політиків задуматися про долю слаборозвинених країн.

Своїм корінням теорія розвитку сягає глибоко в історію. Її витоки перебувають у епосі Просвітництва - часу царювання розуму, народження концептів соціальних реформ та економічного зростання. Там теорія взяла віру у «хороше» початок людини, переконання у рівності природних прав, оптимізм в оцінках прогресу, перегляд взаємовідносин суспільства з його інститутами та ідею «Заходу» як модель розвитку. Протягом наступних двох століть вона розвивалася у форматі ліберальної ідеології та на певних відрізках історії виявлялася особливо затребуваною. Під час Першої світової війни у контексті довгострокового розуміння стабільного світопорядку необхідність дій, спрямованих на подолання відсталості, наголошував американський публіцист У. Ліппман. Він закликав «не повертатися спиною до слабких народів», пропонував модернізацію та сприяння створенню сильних урядів, оскільки «поки там керуватиме безлад, цілі нації гинуть, а народи - сваритися».

В 1920 р. англійський економіст Дж. М. Кейнс писав: «Проблеми злиднів і страждань… охоплюють величезну територію та колосальну кількість населення… Крім того, вони повинні сигналізувати нам про те, як на завершальній стадії катастрофи хвороба тіла стає хворобою духу».

Після Другої світової війни американські ліберали розпочали потужну програму допомоги Європі. Але колишні залежні країни залишалися неохопленими.

Необхідність включення до програми допомоги цих регіонів була продиктована холодною війною. Слаборозвинені країни, опинившись між двома полюсами - СРСР і США, утворили свій світ, у 1952 р. названий французьким соціологом А. Сові «третім». Ідея Сові полягала у порівнянні колишніх колоній із третім станом Французької революції XVIII ст. - пригнобленим, безправним, але бажаючим підвестися з колін. Цей глибокий соціально-психологічний сенс концепції Сові незабаром забутий, а «третій світ» став сприйматися як об'єкт боротьби двох наддержав.

Першими важливість цієї боротьби усвідомили США. Старт концепції розвитку був дано у 1949 р., коли президент Г. Трумен в інавгураційній промові декларував програму технічної допомоги - т.зв. «Четвертий пункт». Чотири рази вживши слово «розвиток», Г. Трумен сказав: «…Ми маємо виступити з новою, сміливою програмою, яка дозволяє використовувати наші наукові та промислові досягнення для покращення життя у слаборозвинених країнах. Більше половини людства проживає в умовах, близьких до злиднів, не маючи достатньої кількості їжі, страждаючи та вмираючи від хвороб. …Їх бідність створює загрозу не лише їм самим, а й багатьом іншим народам…».

Ідея мала широке і глибоке охоплення - за допомогою технічної допомоги, точніше, передачі технологій у різних галузях знань не просто модернізувати економіку, а перевиховати людей, прищепити їм західні ідеали та цінності. Корейська війна, ухвалення 1951 р. Закону про колективну безпеку, що закріпив пріоритет військової допомоги, вихолостили початкову задумку. Широкомасштабної програми не вийшло.

Логіці біполярного протистояння підкорялися концепції розвитку всього періоду холодної війни. Особливо це стало помітно у другій половині 1950-х рр., коли у ролі донора став виступати Радянський Союз. Після Карибської кризи «третій світ» став вирішальним полем боротьби наддержав.

Країни «третього світу» з цим не погодилися і спробували заявити себе як суб'єкт світової політики: у середині 1950-х рр. розпочався процес оформлення Руху неприєднання. Спочатку здавалося, що Рух стане реальною політичною силою, здатною внести в теорію та практику розвитку суттєві корективи.

Однак цього не сталося. 1980-ті рр. стали часом важких випробувань для теорії та практики розвитку.

Настання неоліберальної хвилі, розчарування в кейнсіанських, інтервенціоністських методах призвело до «глухого кута» у сфері сприяння розвитку, що увійшло в історію під назвою «постдевелопмент». Теорія розвитку повинна була пристосуватися до нових реалій і, прийнявши виклики світу, що глобалізується, запропонувати ефективне вирішення його проблем.

Трансформація теорії та практики розвитку відбулася після закінчення холодної війни. Щоб оцінити значимість внесених коригувань, необхідно простежити еволюцію теорії протягом попереднього періоду.

Головні напрями у вивченні розвитку: класична та радикальна парадигми. Якщо спробувати структурувати теорію розвитку, то на верхньому рівні ми отримаємо головне розгалуження - дві парадигми, що конфліктують: загальну (її часто називають класичною) та радикальну (критичну). Еволюція класичної парадигми. Старт класичному дискурсу було дано наприкінці 1940-х років. в США. Він передбачав створення самостійного міждисциплінарного дослідницького поля, що вбирає в себе політичний компонент з його довгостроковим розумінням безпеки та національних інтересів, соціально-політичний з акцентом на демократизацію та виховання західної людини і, нарешті, економічний з його смичкою «зростання-розвиток». Однак через загострення конфронтації холодної війни потужний заряд, закладений в американську ліберальну ідею, не встиг спрацювати. Це позначилося на теорії: широкий спектр підходів, що

намічався, втратив привабливість, і на перші позиції вийшла економіка розвитку.

Еволюція класичної парадигми вивченні розвитку. Старт класичному дискурсу було дано наприкінці 1940-х років. в США. Він передбачав створення самостійного міждисциплінарного дослідницького поля, що вбирає політичний компонент з його довгостроковим розумінням безпеки та національних інтересів, соціально-політичний з акцентом на демократизацію і виховання західної людини і, нарешті, економічний з його смичкою «ростозвиток». Однак через загострення конфронтації «холодної війни» потужний заряд, закладений в американську ліберальну ідею, що не встиг спрацювати. Це позначилося на теорії: широкий спектр підходів, що намічався, втратив привабливість.

Економісти, які представляли ранню парадигму розвитку, вважали, що модернізація колишніх колоній має стати своєрідним містком, що з'єднує краї розриву між бідними та багатими країнами. Теоретично розвитку 1950-х - 60-х рр. панувала лінеарна модель, в рамках якої вважалося, що модернізація викликає зміни у всіх сферах людського життя, породжуючи процеси індустріалізації, урбанізації, комерціалізації, соціальної мобілізації, секуляризації, підвищення рівня грамотності та освіти, становлення сучасних політичних інститутів. Прихильники цієї моделі вважали, що достатньо домогтися змін в одній із сфер життя суспільства – досягти економічного зростання, і це неминуче викликає адекватні реакції в інших сферах. У рамках лінеарної моделі процес модернізації малювався як уніфікація, поступова конвергенція суспільств.

Аж до початку 1970-х років, розвиток ототожнювався з економічним зростанням. Як зразок служили розвинені країни, де процес економічного розвитку стабільно обганяв демографічні показники, що забезпечувало покращення якості життя всіх верств населення. Спочатку у форматі кейнсіанських рецептів зростання виникла теорія порочного кола злиднів (Г.

Зінгер, Р.Пребіш), в основі якої лежала ідея у тому, що підвищення якості життя нівелюється подальшим зростанням населення.

У 1950-ті-1960-ті роки оформилися різні варіанти «порочного кола злиднів» (теорія квазістабільної рівноваги Х. Лейбенстайна, порочне коло нестачі капіталу Р. Нурксе; модель двох дефіцитів Х. Ченері та А. Страута). Згідно з кейнсіанською інтерпретацією «порочного кола злиднів» зростання бідності та соціальної напруженості вів до політичної нестабільності та створював небезпеку приходу до влади партій та рухів радикального спрямування. До «порочним колам бідності» додавалися «порочні кола політичної нестабільності». Щоб допомогти відсталим країнам вирватися з «мальтузіанської пастки», і розроблялися перші концепції розвитку.

Перелічені підходи ґрунтувалися на концепті капітального фундаменталізму, що віддавав пріоритет інвестиціям та заощадженням. Провідним сектором у економіці була промисловість. Індустріалізація, метою якої було створення імпортозамінної економіки, розглядалася як основні засоби модернізації. Парадигма капітального фундаменталізму ґрунтувалася на моделі зростання, розробленої двома економістами - Р. Харродом (1939 р.) та Є. Домаром (1946 р.).

Вважали, що темпи зростання національного доходу безпосередньо залежать від темпу зростання інвестицій. Проблема мобілізації коштів на здійснення інвестицій та ініціювання індустріалізації в країнах «третього світу» вирішувалася теоретично за допомогою концепції великого поштовху, запропонованої ще в 1943 р. та адресованої тоді країнам Східної та Південно-Східної Європи П. Розенштейн-Роданом. Відповідно до цієї теорії, інертність економіки, що розвиваються країн можна було подолати лише з допомогою великих ін’єкцій капіталу ззовні.

Саме концепція великого поштовху стала теоретичною зброєю кейнсіанства. в економіці розвитку. У 1960-ті роки. ідея великого поштовх набула нової інтерпретації. Це було пов’язано зі зростанням популярності концепції переходу до самопідтримуваного зростання. У. Ростоу

американський вчений позначив п’ять стадій зростання: традиційне суспільство, період передумов для зльоту, зліт, рух до зрілості, епоха високого масової потреби. При такому підході розвиток розумівся як синонім високих темпів зростання. На перший план виходило співвідношення інвестицій та темпів зростання ВНП, а соціальний та інституційний аспекти залишалися в тіні.

Значною подією в історії еволюції інституціоналістської парадигми стала поява тритомної роботи шведського вченого Г. Мюрдаля «Азіатська драма: дослідження бідності народів» (1968). Вона продемонструвала невідповідність теорії економічного зростання реальностям «третього світу». Г. Мюрдаль вважав, що головна причина відсталості полягає у неповному використанні людських ресурсів.

Концепція базових потреб, що випливають з багатовимірного підходу Мюрдаля проблема «людського капіталу», згодом розвинена Т. Шульцем, означали початок нового етапу еволюції теорії розвитку У її фокусі виявилася проблема розвитку особистості, що логічно спричиняло і коригування практичних підходів - довгостроковою метою та основним заходом розвитку стала «людина». 1970-ті рр. пріоритетом практики розвитку стала боротьба із бідністю. Людська особистість, що стала головним об’єктом розвитку, «примирила» та збагатила різні підходи всередині теорії.

Радикальна (критична) концепція розвитку. Батьківщиною ліворадикальної парадигми став «третій світ». Більшість її варіантів сформувалися під впливом марксизму. Це була критика з боку «нових лівих» та неомарксистів, що відображала розчарування країн, які вважали себе обділеними внаслідок міжнародного поділу праці. У 1960-70-ті роки парадигма досягла піку популярності.

Спочатку багато лідерів та науковців країн «третього світу» уявляли собі проблему відсталості як техніко-економічну. Чималу роль у цьому відіграв приклад Радянського Союзу. Натхненні досвідом індустріалізації в

СРСР, а також розповідями про те, як у короткі терміни там здолали, наприклад, таку властиву всім відсталим суспільствам, як безграмотність, багато представників «третього світу» оптимістично оцінювали можливості модернізації своїх країн. Невдачі на шляху реалізації цих задумів підвели вчених до висновку про те, що теорії, що пропонувалися, не застосовні до «третього світу».

Поява радикальних теорій була з політекономічної реальністю 1970-х рр. Зростаючі транснаціональні компанії створювали ще більшу конкуренцію економікам країн «третього світу». Ліворадикальні концепції, найбільш завершеними з яких є теорія залежного розвитку (Р.Пребіш, П. Баран, С. Фуртадо, А. Еммануель, С. Амін та ін.) та світ-системний підхід (А.Г. Франк, І. Валлерстайн та ін.), зосередили увагу на антагонізмі між розвиненими та відсталими країнами. Їх ядром стало твердження, що причиною відсталості «третього світу» є зовнішні сили, представлені західним капіталом.

Контрреволюція у розвитку. Практично одночасно радикальна критика на адресу класичної теорії зазвучала праворуч. Нападам зазнала її інтервенціоністська спрямованість. Формат цієї критики був заданий консервативною хвилею другої половини 1970-х-1980-х рр., а найгостріші випади робили прихильники неолібералізму. Найвідомішими ідеологами «неокласичної контрреволюції» були П. Бауер, Д. Лал, Я. Літтл, Р. Джонсон, Б. Баласса, Д. Саймон, Д. Бхагваті та Е. Крюгер. Кожен із авторів мав власне бачення причин невдач в економічному розвитку, але існувала і ідея, що їх об’єднувала, про те, що саме втручання держави гальмує розвиток «третього світу». Як основні причини відсталості країн, що розвиваються, згадувалися надмірне втручання держави в економіку, корупція і брак приватної ініціативи.

Поглиблення кризи в теорії розвитку відбулося після публікації у 1985 р. статті Д. Бута «Марксизм та соціологія розвитку: до питання про інтерпретацію глухого кута». У роботі, по суті, було поставлено новий

дискурс - про роль розвитку за умов глобалізації. Закінчення холодної війни додало йому потужний імпульс. Зростання популярності постмодерністських підходів сприяло поширенню суджень про «крах модерністського проекту». Теорія міжнародного розвитку практично перестала сприйматися як самостійна наукова дисципліна, а сам розвиток вступив у фазу, трохи пізніше названу «постдевелопментом».

Об'єктивні показники сприяли контрреволюції. За низкою показників ситуація у відсталих країнах погіршилася. Вчені вважають, що, якщо продовжуватимуться темпи зростання 1980-х рр., потрібно 150 років, щоб «третій світ» досяг хоча б половини розміру доходу на душу населення західного світу. Більшість країн, що розвиваються, опинилися по вуха в боргах, що сприяло подальшому паралічу теорії та програм розвитку. Показники безробіття, нестачі житла, порушення прав людини, злиднів тощо. погіршувалися та викликали серйозну тривогу.

Чотири основні причини призвели до глухого кута у розвитку: незадовільні результати попередніх років, збільшення розриву всередині «третього світу», постмодерністська критика та песимізм щодо реалізації освітнього ідеалу емансипації людства і, нарешті, сама глобалізація.

Під натиском критики впали основні положення післявоєнної парадигми: сприйняття «третього світу» як монолітна, гомогенна структура; беззаперечна віра в освітянське трактування прогресу та можливість «рукотворного» реформування людського суспільства; ставлення до держави як головного суб'єкта міжнародних відносин та впевненість у тому, що саме воно в змозі забезпечити прогрес суспільства. Панування неоліберальної ідеології, що у 1989 р. отримала практичне втілення в сформульованому Дж. Вільямсоном «Вашингтонському консенсусі», на якийсь час відкинуло теорію до проблеми економічного зростання як такого.

Питання до практичного заняття:

1. Основні етапи еволюції загальної теорії розвитку

2. Основні концепти традиційної чи класичної теорії розвитку
3. Еволюція класичної парадигми вивченні розвитку
4. Радикальна (критична) концепція розвитку
5. Переваги та недоліки кожної з концепцій
6. Ліворадикальна теорія розвитку
7. Контрреволюція у розвитку

Питання для самостійної роботи:

1. Теорія розвитку в історичній ретроспективі
2. Головні напрями у вивченні розвитку: класична та радикальна парадигми
3. Еволюцію класичної парадигми
4. Радикальна (критична) концепція розвитку
5. Контрреволюція у розвитку
6. У чому полягали переваги та недоліки кожної з концепцій
7. У чому суть ліворадикальної теорії розвитку

Теми рефератів:

1. Охарактеризуйте теорію розвитку в історичній ретроспективі
2. Головні напрями у вивченні розвитку: класична та радикальна парадигми
3. Еволюція класичної парадигми вивченні розвитку
4. Радикальна (критична) концепція розвитку
5. Теорія розвитку в епоху глобалізації: оновлення дискурсу

Нормативна база:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 13.06.1986 року**.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
2. Декларація про право на розвиток, прийнята резолюцією 41/128

Генеральної Асамблеї від 4 грудня 1986 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.s html.

3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text.
4. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.

Рекомендовані джерела:

1. Братко І. В. Міжнародне право розвитку: питання теорії. URL: http://www.ippi.org.ua/bratko-iv-mizhnarodne-pravo-rozvitku-pitannya-teorii
2. Калмикова О. С. Право людини на розвиток // Право та інновації. 2017. № 3. С. 96-102.
3. Медвідь В. О. Міжнародна технічна допомога як один з інструментів сприяння розвитку демократії та громадянського суспільства в Україні// Гілея : історичні науки, філософські науки, політичні науки. 2018. Вип. 131 (№ 4). С. 97-100.
4. Міжнародне публічне право : підручник. Харків : Право, 2020. 548 с.
5. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Основи теорії. Т. 1. К, 2020. 416 с.
6. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Основні галузі. Т. 2. К, 2020. 624 с.
7. Миколаєць О.О. Методологічні концепти державного регулювання під час формування державної соціальної політики // *Публічне управління та митне адміністрування,* 2020. № 1 (24). С.56-59.

8. Сироїд, Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Харків : Право, 2020. 648 с.
9. Толстов С В, Фесенко М В Феномен «нової холодної війни» з погляду політології міжнародних відносин. URL http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/4142
10. Харчук О. О. Економічна складова реалізації сталого розвитку // *Часопис Київського університету права : Укр. науково-теоретичний часопис*. 2020. № 3. С. 378-382.
11. Холодна війна (друга половина 40-х -перша половина 50-х років). URL: https://buklib.net/books/32722/.

ТЕМА 2.РОЗВИТОК «ЗНИЗУ-ВГОРУ»

Лекційний курс

Концепція «основних потреб».Концепція «розвитку людини» (*англ*, human development approach).Концепція «розвитку, заснованого на правах людини» (*англ*. human rights-based approach to development).Концепція «партисипативного розвитку» (*англ*, participatory development).

Вступ до теми

Концепція «основних потреб». Незважаючи на те, що 1980-ті роки називають «десятиліттям, втраченим для розвитку», саме в цей період відбувається «визрівання» і концептуалізація ідей, що виникли в 1970-х роках, завдяки яким «розвиток» набув нового характеру.

До 1990-х років теорії розвитку «зверху-вниз» втрачають свою популярність. Поступово пріоритетне місце займають теорії розвитку «знизу-вгору» (англ, «bottom-up development») або «розвитку, орієнтованого на людину» (англ, «people-centered development»).

Поширення теорій розвитку, орієнтованого на людину, найбільш поширеними у тому числі є концепція «розвитку людини», концепція

«розвитку, заснованого на правах людини» і концепція «партисипативного розвитку», пов’язані з переосмисленням ролі індивіда у розвитку.

Перш ніж розпочати аналіз теорій розвитку, орієнтованого на людину, слід зазначити, що вони похідні від концепції «основних потреб» (англ, «basic needs approach»).

Про «основні потреби» спочатку заговорили в літературі 1940-х років з психології. У 1970-х роках концепція «основних потреб» отримує імпульс у контексті зусиль, які роблять міжнародне співтовариство у сфері сприяння розвитку. Вона стає своєрідною реакцією на теорії, орієнтовані на економічне зростання та політику макроекономічного розвитку, в яких не приділяється безпосередня увага проблемам бідних людей. Основна відмінність концепції «основних потреб» від підходів, орієнтованих на економічне зростання, полягає у її стурбованості якнайшвидшим розподілом вигод від економічного зростання серед найбідніших верств населення та реструктуризації виробничих процесів на їх користь.

У 1976 році концепція знаходить відображення у Декларації принципів та Програмі дій, прийнятих на Всесвітній конференції з питань зайнятості, що відбулася під егідою Міжнародної організації праці (МОП). Згідно з документами конференції, задоволення основних потреб означає: по-перше, забезпечення мінімальних стандартів особистого споживання сім’ї в їжі, житлі та одязі, а також у деякій побутовій техніці та меблях; по-друге, доступ до основних видів послуг (до чистої питної води, санітарії, громадського транспорту, освіти, охорони здоров’я та культурних об’єктів). Політика, орієнтована задоволення основних потреб, передбачає надання людям можливості брати участь у процесі прийняття рішень, які зачіпають їх інтереси.

Після конференції МОП концепція «основних потреб» привертає увагу всього світового співтовариства, активно підтримується головою Світового банку Робертом Макнамара та Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). З обранням Джиммі Картера Президентом США Агентство

США з міжнародного розвитку також приймає підхід «основних потреб людини» як пріоритетний. Популярність концепції «основних потреб» пояснюється її універсальністю, оскільки може бути легко пристосована до країни. Крім того, вважається, що люди, основні потреби яких задоволені, менш сприйнятливі до комуністичної ідеї, що було важливим фактором під час холодної війни.

Проте, незважаючи на широку підтримку багатьох впливових організацій і держав, на початку 1980-х років концепція «основних потреб» йде з політичної арени ще до того, як починаються якісь серйозні програми. Це пояснюється поверненням до «економічної ортодоксії», обумовленим зростанням «тетчеризму» і «рейганізму» в розвинених країнах (і Маргарет Тетчер, і Рональд Рейган були прихильниками монетаристської та традиційнішої економічної політики, яка не звертає уваги на суспільну свідомість і не приймає державної допомогу), економічною рецесією, банківською політикою, спрямованої на погашення країнами своїх боргів, а також політикою структурної адаптації, що сповідується бреттон-вудськими установами.

Концепція «розвитку людини» (англ, human development approach).

Своєю появою та популяризацією концепція «розвитку людини» завдячує щорічним Доповідям про розвиток людини, що видаються під егідою ПРООН, починаючи з 1990 року. Поняття людського розвитку було сформульовано у першій Доповіді про розвиток людини в такий спосіб: «Розвиток людини є процесом розширення спектра вибору. Найважливіші елементи вибору – жити довгим і здоровим життям, здобути освіту та мати гідний рівень життя. Додаткові елементи вибору включають політичну свободу, гарантовані права людини і самоповагу».

Упорядниками та ідейними натхненниками перших Доповідей є пакистанський економіст Махбуб-уль-Хак та його колега з Індії, Нобелівський лауреат у галузі економіки, Амартія Сен. Саме робота Сена, опублікована в 1989 році під назвою «Development as Capability Expansion»,

лягла в основу концепції першої та наступних Доповідей. У ньому він розглядає процес розвитку як розширення можливостей людини, а чи не збільшення лише матеріального чи економічного добробуту.

Нове, уточнене визначення поняття «розвиток людини», запропоноване в Доповіді 2010 року: «Розвиток людини є включенням до людських свобод права людей на довге, здорове і творче життя, на здійснення інших цілей, які, на їхню думку, мають цінність; на активну участь у забезпеченні справедливості та стійкості розвитку на нашій спільній планеті. Люди - як індивідуально, і у групах - одночасно є і бенефіціаріями, і рушійною силою розвитку людини». Це нове визначення наголошує на суті розвитку людини: мотиви стійкості, справедливості, розширення прав і повноважень і властиву даному підходу гнучкість.

Доповіді про розвиток людини привертають увагу всього світу до концепції «розвитку людини» і серйозно впливають на розробників міжнародної політики сприяння розвитку. Вони не зосереджуються на традиційних індикаторах економічного прогресу (таких як валовий національний продукт на душу населення), але пропонують систематичне дослідження величезного пласта інформації про те, як люди живуть у кожному суспільстві та якими основними свободами вони користуються.

Проблеми та теми, які протягом останніх двадцяти років відіграють найважливішу роль у розвитку людини, наочно відображені у Доповідях: Концепція та вимір людського розвитку (1990 р.), Фінансування розвитку людини (1991 р.), Глобальні виміри розвитку людини (1992 р.), Участь населення (1993 р.), Нові виміри безпеки людини (1994 р.), Гендерні питання та розвиток людини (1995 р.), Економічне зростання та розвиток людини (1996 р.), Розвиток людини як засіб ліквідації бідності (1997 р.), Споживання з погляду розвитку людини (1998 р.), Глобалізація з людським обличчям (1999 р.), Права людини та розвиток людини (2000 р.), Використання нових технологій на користь розвитку людини (2001 р.), Поглиблення демократії у фрагментованому світі (2002 р.), Цілі в галузі розвитку, сформульовані в

Декларації тисячоліття: міждержавна домовленість про позбавлення людства від злиднів (2003 р.), Культурна свобода в сучасному багатообразному світі (2004 р.), Міжнародне співробітництво на роздоріжжі: допомога, торгівля та безпека у світі нерівності (2005 р.), Що криється за нестачею води: влада, бідність та глобальна криза водних ресурсів (2006 р.) : людська солідарність у розділеному світі (2007 - 2008 рр.), Подолання бар'єрів: людська мобільність і розвиток (2009 р.), Реальне багатство народів: шляхи розвитку людини (2010 р.), Стійкий розвиток і рівність можливостей: краще майбутнє для всіх (2011 р.), Піднесення Півдня: людський прогрес у різноманітному світі (2013 р.), Забезпечення сталого прогресу людства: зменшення вразливості та формування життєстійкості» (2014 р.) та інші.

Концепція «розвитку, заснованого на правах людини» (англ. human rights-based approach to development). Як сказано в Доповіді про розвиток людини за 2000 рік «Права людини та розвиток», незважаючи на те, що концепція розвитку людини завжди наполягала на важливості процесу розвитку, багато інструментів, розроблених у її рамках, вимірюють результати, але байдужі до того, як ці результати були досягнуті. Тому концепція розвитку, що базується на правах людини, зосереджується на процесі розвитку. Її суть добре передана у розробленому Датським інститутом з прав людини Керівництві для громадянського суспільства щодо застосування підходу, що ґрунтується на правах людини. У ньому сказано: «Розвиток на основі прав починається з етичної позиції, що всі люди мають право на певний стандарт із погляду матеріального та духовного добробуту. Він [підхід] приймає бік людей, які страждають від несправедливості, визнавши їхню рівну цінність і гідність; він прибирає благодійний аспект з розвитку, наголошуючи на правах та обов'язках. Він визнає бідних людей не як бенефіціарів, а як активних правовласників і встановлює відповідні обов'язки держав та інших суб'єктів, до яких можуть бути пред'явлені претензії. Концепція правовласників та носіїв обов'язків вносить значний

елемент підзвітності у діяльність у сфері розвитку та переміщує фокус на розвиток, що досягається людьми, а не для людей».

Зусилля щодо об'єднання «прав людини» та «розвитку» - явище не нове. Одним із головних досягнень першої Міжнародної конференції з прав людини, що відбулася в Тегерані в 1968 році, було вираження її учасниками впевненості в тому, що «реалізація економічних та соціальних прав не відокремлена від значного та глибокого взаємозв'язку між здійсненням прав людини та економічним розвитком». Однак, як зазначає Філіп Данн, до інтеграції двох «тем», а тим більше до змін у праві чи практиці співробітництва в галузі розвитку, це не приводить.

Переломним моментом стає визнання розвитку як прав людини. У 1981 році, право на розвиток як основне право людини закріплюється в Африканській хартії прав людини і народів. У ній сказано: «Усі народи мають право на власний економічний, соціальний та культурний розвиток з належним урахуванням своєї свободи та самобутності та при рівноправному доступі до спільної спадщини людства» (стаття 22).

Через п'ять років, у 1986 році, Генеральною Асамблеєю ООН приймається Декларація про право на розвиток. Право на розвиток визначається як «невід'ємне право людини, в силу якого кожна людина і всі народи мають право брати участь у такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, за якого можуть бути повністю здійснені всі права людини та основні свободи» (стаття I) .

Існує щонайменше два підходи до того, як «розвиток» і «права людини» повинні поєднуватися в рамках «права на розвиток». Розвинені країни дотримуються позиції, згідно з якою право на розвиток – це синтез усіх існуючих прав людини, які мають дотримуватись у процесі «розвитку». Країни, що розвиваються, розглядають право на розвиток в якості нового, окремого права. Політизація дискусій про право на розвиток, насамперед пов'язана з тим, що воно може бути витлумачено як таке, що створює зобов'язання для розвинених країн щодо надання допомоги країнам, що

розвиваються, значно ускладнює появу єдиного його бачення. Наведемо деякі варіанти визначень, запропоновані у літературі. Право на розвиток становлять як:

- елемент принципів рівноправності та самовизначення народів та невтручання у справи, що входять у внутрішню компетенцію держави;

- право на все;

- право на міжнародні умови, сприятливі для реалізації економічних, соціальних та культурних прав у рамках держави;

- «парасольковий принцип», який консолідує в єдині правила категорії, які вже існують;

- спосіб актуалізації та реалізації на всіх рівнях політики, орієнтованої на розвиток, з метою подальшого підвищення потенціалу держав щодо забезпечення повного здійснення всіх прав людини;

- особлива частина системи прав людини.

Існують і «негативні відгуки» про право на розвиток. Наприклад, Джек Доннеллі, порівнюючи його з єдинорогом, зазначає, що право на розвиток - це не тільки чарівна помилка, а й підступна загроза для прав людини. Воно відображається на сподіваннях і найкращих намірах, відволікаючи увагу від найефективніших способів ув'язування правами людини та розвитку.

Незважаючи на те, що дебати про зміст права на розвиток не припиняються, воно здобуло загальне визнання як невід'ємну частину основних прав людини і концепцію розвитку, заснованого на правах людини, підтвердженням чого є Ріо-де-Жанейрська декларація з навколишнього середовища та розвитку (1992 рік)), Віденська декларація та Програма дій, прийняті на Світовій конференції з прав людини (1993 рік), Каїрська програма дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку (1994 рік), Копенгагенська декларація про соціальний розвиток та Програма дій Світового саміту із соціального розвитку (1995 рік), Декларація тисячоліття (2000 рік), Монтеррейський консенсус Міжнародної конференції з фінансування розвитку (2002 рік), Арабська хартія прав людини (2004 рік),

Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів (2007 рік), Стамбульська Програма дій на десятиліття 2011-2020 років (2011 рік), Підсумковий документ онференції ООН із сталого розвитку «Ріо+20» (2012 рік), Декларація АСЕАН з прав людини (2012 рік), Доповідь Робочої групи відкритого складу Генеральної Асамблеї з цілей у сфері сталого розвитку (2014 рік) та інші.

Концепція «партисипативного розвитку» (англ. participatory development). Переосмислення ролі індивіда у розвитку передбачає ще одне істотне зрушення - з пасивних реципієнтів допомоги розвитку люди стають «агентами перемін».

Поняття «участь» входить до лексикону міжнародного співтовариства ще 1952 року після публікації Департаментом ООН з економічних та соціальних питань першої Доповіді про світовий соціальний стан. «Участь» є невід'ємним елементом розвитку згідно з прийнятою в 1969 році Генеральною Асамблеєю ООН Декларацією соціального прогресу та розвитку. Воно згадується і як принцип соціального прогресу та розвитку (стаття I і V), і як засіб та метод його досягнення (стаття XV). Перехід до «загальної участі» було підтримано низкою міжнародних організацій. У 1974 році ЕКОСОС закликає уряди «заохочувати якомога ширшу активну участь усіх людей та національних неурядових організацій, таких як профспілки, молодіжні та жіночі організації, у процесі розвитку у постановці цілей, розробці політики та здійсненні планів». У 1975 році Секретаріат ООН випускає публікацію, під назвою «Участь населення у процесі прийняття рішень з метою розвитку». У ній сказано, що є три основні способи розгляду участі населення у розвитку: як розподіл вигод від розвитку серед мас, як внесок мас у зусилля в галузі розвитку і як прийняття масами рішень у галузі розвитку.

Додатковий імпульс концепція партисипативного розвитку отримує після того, як МВФ та Світовий банк роблять населення/громади (англ. community) «бенефіціаром» ініціатив та проектів, спрямованих на боротьбу з

бідністю. Тепер вони («бенефіціари») більше не є просто пасивними одержувачами вигоди від допомоги з метою розвитку, але все частіше розглядаються як активні учасники ініціації, розробки, впровадження та оцінки проектів

Важливим фактором є і те, що все більш важливу роль у плануванні та реалізації проектів розвитку починають відігравати неурядові організації, які сприймаються як «більш представницькі, менш бюрократичні, гнучкіші, більш рентабельні, здатні наблизитися до бідних і знедолених людей». Серйозний внесок у просування участі громадськості у діяльність у сфері розвитку робить заснована у 1990 році Світовим банком Дослідницька група з партисипативного розвитку (англ. Learning Group on Participatory Development). Участь описується нею як: «... процес, з якого зацікавлені сторони впливають і поділяють контроль за ініціативами у сфері розвитку, і навіть рішеннями і ресурсами, які зачіпають їхні інтереси». Акцент на участі як засіб досягнення поставленої мети зроблено в Копенгагенській декларації про соціальний розвиток, прийнятої на Всесвітній зустрічі на найвищому рівні на користь соціального розвитку в 1995 році. У документі сказано: «Ми надаватимемо першочергового значення сприянню соціальному прогресу, справедливості та поліпшенню умов життя людей на основі залучення всіх до цього процесу» (пункт 25). В Підсумковому документі Конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 20-22 червня 2012 року) «Майбутнє, якого ми хочемо» «участь» згадується кілька десятків разів (в основному, в контексті залучення до сталого розвитку конкретних груп та верств) суспільства: бідних, жінок, молоді та дітей, організацій громадянського суспільства, корінних народів, ділових та промислових кіл, науково-технічного співтовариства, фермерів тощо) як найважливіший фактор для досягнення бажаного майбутнього. Про визнання важливості «участі» говорить і те, що як одна з сімнадцяти цілей у сфері сталого розвитку, що йдуть на зміну Цілям розвитку тисячоліття, позначено сприяння створенню мирного та інклюзивного суспільства для сталого розвитку, забезпечення

доступу до правосуддя для всіх та створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інститутів на всіх рівнях.

Питання до практичного заняття:

1. Концепція «основних потреб»
2. Концепція «розвитку людини»
3. Концепція «розвитку, заснованого на правах людини»
4. Концепція «партисипативного розвитку»

Питання для самостійної роботи:

1.Поняття «bottom-up development»

2.Поняття «people-centered development»

3.Концепцію «розвитку людини»

4.Концепція «розвитку, заснованого на правах людини

5.Концепція «партисипативного розвитку»

Теми рефератів:

1. Проаналізувати концепцію «основних потреб»
2. Охарактеризувати концепцію «розвитку людини»
3. Дослідити концепцію «розвитку, заснованого на правах людини»
4. Розктрити концепцію «партисипативного розвитку»

Нормативна база:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 13.06.1986 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text

2. Декларація про право на розвиток, прийнята резолюцією 41/128 Генеральної Асамблеї від 4 грудня 1986 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.s html.
3. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.

Рекомендовані джерела:

1. Братко І. В. Міжнародне право розвитку: питання теорії. URL: http://www.ippi.org.ua/bratko-iv-mizhnarodne-pravo-rozvitku-pitannya-teorii
2. Калмикова О. С. Право людини на розвиток // Право та інновації. 2017. № 3. С. 96-102.
3. Медвідь В. О. Міжнародна технічна допомога як один з інструментів сприяння розвитку демократії та громадянського суспільства в Україні// Гілея : історичні науки, філософські науки, політичні науки. 2018. Вип. 131 (№ 4). С. 97-100.
4. Міжнародне публічне право : підручник. Харків : Право, 2020. 548с.
5. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Основи теорії. Т. 1. К, 2020. 416с.
6. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Основні галузі. Т. 2. К, 2020. 624 с.

Тема 3. МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ

Лекційний курс

Економічні показники.Метод визначення бідності.Терміни «розвинені країни».Метод самовисування

Вступ до теми

Економічні показники. Універсальної оцінної шкали або формули вимірювання рівня розвитку досі не знайдено і поява такої в найближчому майбутньому дуже сумнівна. Держави відносять до тієї чи іншої категорії (або групи) на основі різних критеріїв.

Найчастіше використовуються економічні показники. Так, Світовий банк, який відіграє провідну роль у встановленні контрольних показників для права на отримання різних джерел фінансування розвитку, використовує валовий національний дохід (ВНД) на душу населення, розрахований методом Атласу Світового банку, і відносить країни до одної з чотирьох груп:

(I) країни з низьким рівнем доходу (країни, ВНД на душу населення яких у 2013 році становив 1045 дол. США і нижче);

(II) країни з рівнем доходу нижче середнього (понад 1461, але менше 4125 дол. США);

(III) країни з рівнем доходу вищим за середній (понад 4126, але менше 12745 дол. США);

(IV) країни з високим рівнем доходу: 12746 дол. США та вище.

Класифікації Світового банку для визначення претендентів на допомогу розвитку використовують багатосторонні агентства, наприклад, Комітет сприяння розвитку ОЕСР та регіональні банки розвитку.

Ще одна класифікація країн міститься у доповіді МВФ «Перспективи розвитку світової економіки», що виходить двічі на рік (англ. World Economic Outlook), яка включає дані та прогнози щодо економічних змін на глобальному рівні та в економіці держав і ділить світ на дві групи:

1. країни із розвиненою економікою (англ, advanced economies);

2. країни з ринком, що формується, і країни, що розвиваються (англ, emerging market and developing economies).

Ця класифікація не ґрунтується на будь-яких суворих економічних чи інших умовах. Її мета полягає в тому, щоб полегшити проведення аналізу, надавши користувачам достатньо інформативний метод організації даних.

З 37 держав, які класифіковані як «країни з розвиненою економікою», виділено підгрупу «основні країни з розвиненою економікою» - сім найбільших з погляду обсягу ВВП (США, Японія, Німеччина, Франція, Італія, Великобританія та Канада), які часто називають «Група семи». Група країн з ринком, що формується і країн, що розвиваються (152 країни) включає всі країни, які не відносяться до категорії країн з розвиненою економікою.

Держави також можна класифікувати виходячи з чисельності бідного населення, способи визначення якого були вироблені в міру інтенсифікації та інтернаціоналізації діяльності у сфері боротьби з бідністю. Вимірювання рівня бідності є найважливішим елементом в оцінці ефективності програм боротьби з бідністю та прогресу у досягненні поставлених перед ними цілей (наприклад, Цілей розвитку тисячоліття).

Стандартне визначення бідності зазвичай означає обмеженість доходів і коштів населення та її економічної депривації. Більш широке визначення включають обмежений доступ до освіти, послуг охорони здоров'я, чистої питної води, а також інші аспекти соціальної нерівності, що негативно впливають на соціальне становище непривілейованих груп населення.

Метод визначення бідності. Спосіб визначення рівня бідності ґрунтується на доходах та рівні споживання. У міжнародній практиці застосовується кілька методів визначення рівня бідності. Найбільш поширений спосіб визначення рівня бідності ґрунтується на доходах та рівні споживання. Індивіди чи домогосподарства вважаються бідними, якщо їх споживчий рівень чи доходи перебувають нижче певного мінімального рівня, який буде необхідний задоволення основних потреб. Цей мінімальний рівень зазвичай називається «межою бідності». «Характеристика бідності» є та порогова величина, нижче якої індивіди та домогосподарства вважаються бідними, а вище - нс бідними. Коли офіційна риса бідності не встановлена, її визначають як дохід нижче за прожитковий мінімум.

Міжнародна риса бідності була встановлена Світовим банком і сьогодні становить 1,25 дол. США на день за міжнародними цінами, що перераховуються в національну валюту із застосуванням останніх валютних курсів за паритетом купівельної спроможності 2005 року. Це усереднений показник, розрахований з урахуванням даних з 10-20 найбіднішим країнам. У деяких країнах риса бідності нижча за цю цифру, а в деяких інших - вища. При обговоренні проблеми бідності в країнах із середнім рівнем доходу і в таких регіонах, як Латинська Америка та Східна Європа, застосовуються більш високі показники риси бідності, у 2 дол. США на день, що найбільше підходить для цих регіонів.

За даними Світового банку, відсоток населення, яке живе у крайній бідності (менш ніж на 1,25 дол. США на день), становить 20,6% відсотка населення планети. Найвища частка населення, що живе в крайніх злиднях, припадає на Африку на південь від Сахари (48,5%). У Південній Азії цифра складає 31,0 %, Східній Азії та Тихоокеанському регіоні - 12,5 %, Латинській Америці та Карибському басейні.

Хоча економічні показники залишаються найпоширенішими, їх використання як єдина міра рівня розвитку держави не відповідає сучасним реаліям. Як зазначено в Доповіді Генерального секретаря Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), навіть сплески економічного зростання, що тривають кілька років, не завжди приносять блага широким верствам населення, а коли за ними йдуть провали, добробут суспільства може опинитися під загрозою. Більше того, такі показники, як наприклад ВНД, не враховують доходи, отримані на чорному ринку праці або домогосподарствами, які відіграють значну роль у країнах, що розвиваються. Не менш важливо й те, що економічне зростання несе загрозу для довкілля, місцевих (корінних) культур тощо, що робить економічні критерії сумнівними показниками добробуту людей.

Недоліки використання суто економічних показників сприяли розробці класифікацій з урахуванням внутрішніх чинників. Наведемо як приклад деякі

з них: Індекс легкості ведення бізнесу (англ. Doing Business Index), Світовий банк; Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), Всесвітній економічний форум; Індекс конкурентоспроможності промисловості (Competitive Industrial Performance Index), ЮНІДО; Індекс торгівлі та розвитку (англ. Trade and Development Index), ЮНКТАД; Індекс здібностей держави в галузі науки і техніки (Science and Technological Capacity Index), дослідницька організація RAND Corporation; Індекс сприйняття корупції (англ. Corruption Perceptions Index), Трансперенсі Інтернешнл; Індекс недієздатності держав (англ. Failed States Index), громадська організація The Fund for Peace спільно з політологічним журналом Foreign Policy; Індикатори якості державного управління (World Governance Indicators), Світовий банк; Індекс екологічної ефективності (Environmental Performance Index), Єльський та Колумбійський університети; Індекс розвитку людського потенціалу (англ. Human Development Index), Програма розвитку ООН; та ін.

Усі вони, крім Індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), не є показниками загального розвитку, а зосереджені на конкретних темах чи галузях політики. Тому лише ІРПП може розглядатися як загальний показник розвитку. При його підрахунку враховуються 3 види показників:

очікувана тривалість життя (оцінює здоров'я та довголіття);

рівень грамотності населення (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання;

рівень життя, що оцінюється через ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності у дол. США.

Наприклад, у 2010 році набір індикаторів, які вимірюють ІРПП, було розширено, а сам Індекс зазнав істотного коригування. На додаток до використовуваного ІРПП, який є зведеним показником, що спирається на середньокраїнні статистичні дані і не враховує внутрішньої нерівності, були введені три нові індикатори: Індекс людського розвитку, скоригований з

урахуванням соціально-економічної нерівності, Індекс гендерної нерівності та Індекс багатовимірної.

Залежно від значення ІРПП, країни прийнято класифікувати на: країни з дуже високим розвитком людського потенціалу (на сьогодні 49 країн), країни з високим розвитком людського потенціалу (53 країни), країни із середнім розвитком людського потенціалу (41 країна) та країни з низьким розвитком людського потенціалу (43 країни).

Для цілей фінансування розвитку, полегшення тягаря заборгованості, технічної допомоги, консультаційних послуг та інших ініціатив також виділяють окремі категорії країн, як найменш розвинуті країни (англ. Least Developed Countries), бідні країни з великою заборгованістю (англ. Heavily Indebted Poor Countries), « тендітні» («нестабільні») держави (англ. Fragile States), малі острівні держави, що розвиваються (англ. Small Island Developing States), країни, що розвиваються, не мають виходу до моря (англ. Landlocked Developing Countries) та ін.

«Найменш розвинені країни» (НРС) – це єдина на сьогоднішній день категорія країн, склад якої однозначно визнається у міжнародній практиці. Їх перелік складається ЕКОС ООН і оновлюється кожні три роки.

Для включення до переліку країна має відповідати трьом критеріям, запропонованим Комітетом з політики у сфері розвитку ЕКОСОС:

критерій низького рівня доходу, що розраховується як приблизне середнє значення валового внутрішнього продукту на душу населення за три роки (менше 750 дол. США для включення до переліку, понад 900 дол. США для виключення з переліку);

критерій слабкості людських ресурсів, що розраховується з використанням складного розширеного індексу реальної якості життя на основі таких показників, як харчування, здоров’я, освіта та грамотність дорослого населення;

критерій економічної вразливості, що розраховується з використанням складного індексу економічної вразливості на основі наступних показників:

нестабільність сільськогосподарського виробництва, нестабільність експорту товарів та послуг, економічна значимість нетрадиційних видів діяльності, концентрація товарного експорту та негативний вплив вузькості економічної бази, частка населення, переміщеного внаслідок стихійних лих.

Критерій низького рівня доходу. У 2019 році 49 країн віднесено до категорії найменш розвинених.

Бідні країни з великою заборгованістю - країни, які відповідають критеріям для отримання допомоги в рамках Ініціативи щодо боргу бідних країн з високим рівнем заборгованості (Havily Indebted Poor Countries Initiative), а саме:

1. мати надмірну заборгованість після повномасштабного використання традиційних механізмів скорочення боргу;

2. мати право на отримання допомоги на пільгових умовах від Міжнародної асоціації розвитку, а також допомоги в рамках Механізму фінансування на цілі скорочення бідності та забезпечення економічного зростання МВФ;

3. довести свою відданість реформам і розробляти Документ із викладом стратегії скорочення бідності, що передбачає участь громадянського суспільства у програмах розвитку.

Ініціатива щодо боргу бідних країн із високим рівнем заборгованості нині (станом на березень 2019 року) визначає 39 країн, більшість з яких розташовані в Африці на південь від Сахари, як відповідають критеріям для участі.

Як «крихка» або «нестабільна» визначається держава (або регіон), яка не має можливості розвивати взаємовигідні конструктивні відносини з суспільством і має слабкий потенціал для виконання основних функцій управління. «Крихкі» держави більшою мірою схильні до таких внутрішніх і зовнішніх потрясінь, як економічні кризи або стихійні лиха. «Крихкі» держави включають також країни, які оговтуються від конфлікту та розпочали забезпечення миру та виконання основних функцій держави. До

них також належать країни, які зазнають нестабільності, періодичні кризи чи локальні конфлікти, або високий рівень злочинності та насильства (наприклад, Пакистан).

Єдиного визнаного визначення малих; острівних держав, що розвиваються немає. ООН до них відносить прибережні країни, розташовані на невеликій висоті над рівнем моря, які стикаються з низкою схожих проблем у галузі сталого розвитку, включаючи невелику чисельність населення, обмежені ресурси, віддаленість, схильність до стихійних лих, вразливість від зовнішнього впливу і надмірну залежність від зовнішньої торгівлі. Крім того, зростанню економіки цих країн та розвитку часто перешкоджають значні транспортні витрати та витрати на послуги зв'язку, непропорційно високі витрати на утримання державного апарату та розвиток інфраструктури, що обумовлено малими розмірами цих держав, а також відсутністю будь-яких можливостей для використання ефекту масштабу.

Країни, що розвиваються, не мають виходу до моря, - термін, що використовується ООН, описує категорію країн, які не мають територіального доступу до моря, що ускладнює їх зростання і розвиток. Відсутність виходу до моря є головним фактором, що перешкоджає глибшій інтеграції цих країн у світову торговельну систему, призводить до високих транспортних витрат, викликаних необхідністю транзиту експортних та імпортних товарів через територію принаймні однієї сусідньої держави. В даний час 31 країна віднесена до групи країн, що розвиваються, не мають виходу до моря: 15 розташовані в Африці, 12 - в Азії, 2 - в Латинській Америці і 2 - в Центральній та Східній Європі.

Терміни «розвинені країни». Говорячи про методи класифікації держав виходячи з рівня їх розвитку, ми не можемо не звернутися до теми «розвинені країни». Терміни «розвинені країни» і «країни, що розвиваються» настільки часто використовуються в документах міжнародних організацій, міжнародних договорах, науковій літературі, заявах політиків, що далеко не всі навіть здогадуються про те, що єдиного і загальноприйнятого визначення

поняття «країна, що розвивається», як, втім, і поняття «розвинена країна» (або «промислово розвинена країна») немає. Як пише Віл Верві, наявність такого визначення небажана ні тим, ні іншим.

У літературі до тих, хто «розвивається», як правило, відносять колишні залежні та колоніальні країни, що відстають у своєму економічному та соціальному розвитку та займають особливе, підлегле місце в системі економічних і політичних зв'язків.

Про країни, що розвиваються, зазвичай говорять як про групу. Багато в чому це пояснюється їх бажанням утвердитися як самостійна політична сила в міжнародних відносинах під час «холодної війни» шляхом створення «Руху неприєднання», перші паростки якого з'явилися ще в 1955 році на конференції афро-азіатських країн у Бандунгу (Індонезія), спробами виступати як єдиний блок під назвою «третій світ» в рамках ООН або «Група 77» в рамках ЮНКТАД.

Зусилля, спрямовані на скорочення відставання країн, що розвиваються, від розвинених шляхом сприяння їх соціально-економічному розвитку та підвищенню добробуту, що вживаються протягом десятків років міжнародною спільнотою та окремими державами, навіть дають деяким авторам привід відносити країни, що розвиваються, до «спеціальної, свої узгоджені вимоги та просувати прийняття юридично обов'язкових документів, що їх відображають, оформився на першій ЮНКТАД у 1964 році. захищеної категорії держав» чи навіть особливим суб'єктам міжнародного права.

Для визначення групи «країни, що розвиваються» можна скористатися деякими класифікаціями, розглянутими вище. Наприклад, Світовий банк традиційно називає країни з низьким і середнім рівнем доходу країнами, що розвиваються. Поняття «країни, що розвиваються», однак, використовується банком для зручності і не передбачає, що всі країни, що відносяться до цієї групи, розвиваються подібним чином, або що інші країни досягли кращого або завершального етапу розвитку.

До тих, хто «розвивається», можна відносити країни, доходи населення в яких нижче 2 дол. США на день, а значна частина населення живе в умовах крайньої бідності (менше 1,25 дол. США на день).

Країни можна відносити до групи, що «розвиваються» виходячи з членства, точніше - не членства, в ОЕСР. У преамбулі до Конвенції про заснування Організації економічного співробітництва та розвитку, сторони висловили переконання в тому, що «економічно більш розвинені країни повинні співпрацювати у справі надання допомоги в міру своєї здатності країнам, які перебувають у процесі економічного розвитку». Такий підхід відносить 80-85 відсотків країн світу до країн, що розвиваються, і близько 15-20 відсотків до «економічно більш розвинених країн» (в ОЕСР складається 34 держави).

Метод самовисування. Всі члени «Групи 77», наприклад, оголосили себе країнами, що розвиваються (організація сьогодні налічує 134 країни. Оригінальна назва була збережена в силу його історичної значущості. У СОТ вважається та держава, яка себе такою оголосить. Така заява може бути оскаржена іншими членами СОТ. Як сказано на офіційному сайті організації, країни, що розвиваються, становлять близько трьох чвертей від загальної кількості членів ВТО). Їх «підвидом» є найменш розвинені країни (країни, що входять до переліку, що складається ЕКОСОН ООН). При цьому те, що член організації оголосить себе країною, що розвивається, не означає, що він автоматично стане бенефіціаром односторонніх схем преференцій, що надаються деякими з розвинених країн-членів, як, наприклад, Загальна система преференцій. Насправді те, які з країн їх отримають, визначає держава, яка надає преференції. Зрештою, деякі угоди СОТ також передбачають спеціальні терміни імплементації для «країн із перехідною економікою», тобто членів СОТ, які перебувають у процесі переходу до ринкової економіки.

І все-таки провести чітку різницю між «розвиненими» («промислово розвиненими») і «розвиненими» («слаборозвиненими») країнами на підставі

прийнятного для всіх критерію неможливо. Деякі вчені взагалі виступають проти використання цієї термінології. Так, на думку Мохаммеда Беджауї, ті, хто вживає термін «країни, що розвиваються», зводять розвиток до простого питання часу, заохочуючи тим самим віру в те, що деякі країни просто відстали у своєму розвитку, і замовчуючи про відносини панування, які паралізують розвиток держав, які є їхніми жертвами.

Навіть якщо не вдаватися в ідеологічну риторику, цілком очевидно, що об'єктивної класифікації країн на «розвинені» та «розвиваються» існувати не може, оскільки країни, що розвиваються, є вкрай неоднорідною групою. Деякі з них, крім загальних для всіх проблем у галузі розвитку, мають додаткові труднощі, наприклад, пов'язані з невигідним географічним становищем (острівні держави або країни, що не мають виходу до моря).

З іншого боку, серед країн, що розвиваються, виділилася група держав, які досягли значних успіхів у проведенні ринкових реформ, зміцненні національних фінансово-банківських систем та інтеграції своїх економік у світове господарство, що виявилося, зокрема, у суттєвому розширенні їх присутності на міжнародних ринках капіталу як імпортерів, та експортерів інвестиційних ресурсів. МВФ і економісти їх називають «країни з ринком, що формується» або просто «ринки, що розвиваються» (англ, «emerging markets»). До них відносять Бразилію, Індію, Китай, Південну Африку, Росію (група БРІКС, англ. BRICS), Південну Корею, Малайзію, Чилі, Таїланд, Панаму, Перу, Латвію, Польщу, Чеську Республіку, Угорщину, Туреччину, Філіппіни, Мексику, Індонезію та деякі інші. Вони не тільки формують нові центри економічного впливу, але стають активними учасниками вироблення нових правил гри у міжнародній політиці, у тому числі у сфері сприяння розвитку.

Тому розподіл країн на «розвинені» і ті, що «розвиваються» не повинен сприйматися занадто буквально. Автори двотомника з міжнародного публічного права Н. К. Дінь, А. Пелле та П. Дайє називають це

«скоригованим самовідбором», коли юридичні критерії відіграють меншу роль, ніж прояв політичної солідарності.

Підсумовуючи, хочемо сказати, що «розвиток» - це дуже зручна для всіх концепція, що створює благодатний ґрунт для співпраці багатьох зацікавлених сторін. Як зазначає професор Б. В. Бабін, з яким важко не погодитися, розвиток є об'єктивною особливістю трансформації суспільних відносин, зокрема на міжнародному рівні; це підтверджується всією феноменологією глобалізації, модернізації та постмодерну.

Питання до практичного заняття:

1. Економічні показники
2. Метод визначення рівня бідності
3. Визначення групи «країни, що розвиваються»
4. Охарактеризувати терміни «розвинені країни»
5. Метод самовисування
6. Провести чітку різницю між «розвиненими» («промислово розвиненими») і «розвиненими» («слаборозвиненими») країнами.

Питання для самостійної роботи:

1. Дати поняття «економічні показники»
2. На чому ґрунтується метод визначення рівня бідності
3. Визначення групи «країни, що розвиваються»
4. Охарактеризувати терміни «розвинені країни»
5. В чому полягає метод самовисування
6. Різниця між «розвиненими» («промислово розвиненими») і «розвиненими» («слаборозвиненими») країнами.

Теми рефератів:

1. Визначити поняття «кономічні показники»
2. На чому ґрунтується метод визначення рівня бідності

3. Країни із розвиненою економікою (англ, advanced economies)
4. Країни з ринком, що формується, і країни, що розвиваються (англ, emerging market and developing economies)
5. Охарактеризувати терміни «розвинені країни»
6. Метод самовисування
7. Дослідити різницю між «розвиненими» («промислово розвиненими») і «розвиненими» («слаборозвиненими») країнами

Нормативна база:

1. Декларація про право на розвиток, прийнята резолюцією 41/128 Генеральної Асамблеї від 4 грудня 1986 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.s html.
2. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.
3. ООН і стійкий розвиток. Малі острівні держави, які розвиваються. URL: http://www.un.org/ru/development/sustainable/sids.shtml.

Рекомендовані джерела:

1. Мазуренко В. В. Уявлення П. Є. Казанського про основні категорії та систему міжнародного права. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 1(34). С. 23-31.
2. Мазуренко В. В. Науковий спадок П. Є. Казанського та розвиток міжнародного права: Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах: матер. міжнар. наук.-теор. конфер. (19 жовтня 2017 року) / Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Одеса : Фенікс, 2017. С. 160-162.

3. Міжнародне публічне право : підручник. Харків : Право, 2020. 548 с.
4. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Основи теорії. Т. 1. К, 2020. 416 с.
5. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Основні галузі. Т. 2. К, 2020. 624 с.
6. Пащенко Ю. Є. Проблеми та перспективи розвитку національної економіки/ // *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 2. С. 3-8.
7. Піжук О. І. Національний індекс цифрової трансформації економіки: формування системи показників та методика розрахунку // *Економіка та держава : науково-практ. жур*н. 2020. № 11. С. 63-68.
8. Кирилюк Н. Історія розвитку принципу суверенної рівності держав у період класичного міжнародного права // *Підприємництво, господарство і право : Щомісячний науково-практичний господарсько-правовой журнал*. 2020. № 9. С. 248-253.
9. IMF, Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative. URL: https://www.imf.drg/extemal/np/exr/facts/hipc.htm.
10. The World Bank, Global Poverty Indicators. URL: http://poverty data.world bank.org/poverty/home/.
11. UNCTAD. List of land-locked developing countries. URL: http://unctad.org/en/pages/aldc/Landlocked%20Developing%20Countries/List-of-land-locked-developi ng-countries.aspx.
12. UNDP, Human Development Reports, Data. URL: http:// hdr.undp.org/en/data.

ТЕМА 4.МІЖНАРОДНЕ ПРАВО РОЗВИТКУ :РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ ТА ОЦІНОК

Лекційний курс

Виникнення концепції міжнародного права розвитку.Пропоненти концепції міжнародного права розвитку.Опоненти концепції міжнародного права розвитку.

Вступ до теми

Виникнення концепції міжнародного права розвитку. Міжнародне право є досить динамічне явище соціального життя і перебуває у процесі постійного становлення та розвитку, тому вловити його суть як будь-якої незмінної ідеї дуже важко. Такий стан речей, тим щонайменше, не перешкоджає виявленню певних характерних рис, властивих міжнародному праву у той чи інший історичний період. Не вдаючись у нюанси дискусій щодо існуючих концепцій періодизації історії міжнародного права, позначимо, що з другої половини XX століття «класичне міжнародне право» (воно ж «міжнародне право взаємності», «міжнародне право координації»), задумане як інструмент формального регулювання відношення між державами, трансформується в «право міжнародного благополуччя» (англ, «international welfare law»). Це вже право, спрямоване на сприяння соціальному прогресу та поліпшення умов життя при більшій свободі, що випливає з преамбули Статуту ООН та Загальної декларації прав людини.

Результатом таких трансформацій стає поява нового самостійного напряму міжнародного співробітництва - сприяння соціально-економічному розвитку та підвищення добробуту держав, особливо країн, що розвиваються. Його зародженню сприяє посилення глобальної взаємозалежності в поєднанні з хронічною економічною відсталістю держав, що утворилися в результаті розпаду колоніальної системи, і готовністю деяких економічно розвинених країн надавати їм підтримку в зусиллях виходу з цього стану.

У 1950-1960-х роках, із заснуванням у рамках організацій системи ООН (і трохи пізніше Європейського економічного співтовариства) програм з

надання технічної та фінансової допомоги новим незалежним державам, починають створюватися норми, призначені для регламентації відносин у цій галузі.

Наука міжнародного права на цю тенденцію реагує не одразу. Протягом кількох років єдиною працею, в якій торкалися міжнародно-правові аспекти сприяння розвитку зарубіжних країн, залишається книга професора Гі Фаєра Les; aspects juridiques de l'assistance technique: dans le cadre des Nations Unies et des institutions specialisees», що вийшла в 1957 році і присвячена програмам ООН з надання технічної допомоги, що здійснюються на основі резолюції ЕКОСОС 222 (IX) 1949 року «Економічний розвиток країн.

У правовій доктрині починає поступово отримувати визнання концепція міжнародного права розвитку (фр. Droit International du dveloppement, англ. International law of development або International development law, нім. Entwicklungsvnlkerrecht, icп. Derecho internacional del desarrollo). Особливою популярністю вона користується у французьких юристів, котрі відіграли вирішальну роль у популяризації міжнародного права розвитку у своїх численних працях. Тому значна кількість літератури, присвяченої цій тематиці, а також матеріалів конференцій та курсів лекцій, які, наприклад, читали в Гаазькій академії міжнародного права Гай Лашар'єр, Моріс Флорі, Рене-Жан Дюпюї та ін., є франкомовними.

Необхідно, однак, зазначити, що вперше ідею про виникнення у сучасному міжнародному праві нового напряму – міжнародного права економічного розвитку висловлює у 1962 році професор Колумбійського університету Вольфганг Фрідман у статті «The Changing Dimensions of International Law». Стаття професора Фрідмана присвячена необхідності переупорядкування (англ, reordering) міжнародного права через збільшення його «обсягів» (англ, dimensions) через: «горизонтальне» розширення міжнародного права, зокрема, через приєднання незахідних груп держав до сім'ї націй; впливу політичних, соціальних та економічних засад організації

держав на універсальність міжнародного публічного права, особливо в період розширення його предмета; включення громадських міжнародних організацій як учасників та суб'єктів міжнародного права та, з меншою мірою, приватних корпорацій та приватних осіб до галузі (англ, domain) міжнародного публічного права; розширення кордонів міжнародного публічного права через запровадження нових предметних галузей, що раніше не входили до сфери його регулювання.

Мішель Віраллі також пише про необхідність перегляду того, що є «міжнародним правом нерівності в розвитку» (фр. droit international des inrîgal itiis de düveloppement), діагностування його слабких місць, недоліків і прогалин, виявлення анахронізмів, які заважають створити міжнародне право розвитку.

На думку професора Віраллі, певну роботу в цьому напрямку вже виконано. Створено різні установи та процедури для розробки правил, що застосовуються у сфері торгівлі, фінансів та інвестицій, а також надання промислово розвиненими країнами фінансової та технічної допомоги країнам «третього світу». Однак міжнародне право розвитку ще не відповідає своїй назві, оскільки не усунуто факторів, що призводять до дисбалансу в міжнародній торгівлі, не збільшено кількість форм міжнародного співробітництва на всіх рівнях, не врегульовано відносини між державами та іноземними приватними компаніями, насамперед іноземними інвесторами. Як висловлюється професор Віраллі, від міжнародного права розвитку вимагається не лише критичний аналіз чинного права, а дух винахідливості (l'esprit d'invention). При цьому вивчатися воно має методично і з наукового погляду, а не спонтанно і в контексті чиїхось інтересів.

Таким чином, хоча професора Фрідмана можна назвати одним із перших, хто озвучив ідею існування деякого комплексу міжнародно-правових норм, що регулюють питання, пов'язані з розвитком, «винахід» концепції міжнародного права розвитку визнається за Андре Філіпом і Мішель Віралі. Саме вони першими зрозуміли, що становище країн, що

розвиваються, все більше і більше вимагатиме вживання спеціальних заходів, які заслуговують на те, щоб бути систематизованими і вивчатися під одним кутом - з позиції скорочення матеріальної нерівності та зближення рівнів розвитку держав.

Пропоненти концепції міжнародного права розвитку. Як зазначив Моріс Флорі, ті, хто ввів у науковий побут вираз «міжнародне право розвитку», навіть не уявляли, що воно стане таким довгоживучим. Однак, незважаючи на те, що концепція міжнародного права розвитку існує з середини 1960-х років, її положення досі є предметом дискусій. Мабуть, не знайдеться двох осіб, які продемонстрували б повну одностайність у визначенні, характеристиках, суб'єктах міжнародного права розвитку, його місці в системі міжнародного права. Наприклад, юристи, які дотримуються позитивістської орієнтації, розглядають міжнародне право розвитку як частину міжнародного економічного права. Франкофони, у тому числі багато вчених країн, що тяжіють до ідеї солідаризму, бачать у ньому новий підхід до міжнародного права. Є й свого роду «моністи», тобто ті, хто, говорячи про міжнародне право розвитку, не розрізняють норм міжнародного та національного права. Підходи до розуміння міжнародного права розвитку настільки різні, що важко піддаються якомусь узагальненню. Єдиний критерій, яким можна їх систематизувати, те, як той чи інший автор належить до цього феномену - позитивно чи негативно. Пропоненти міжнародного права розвитку визнають його загальну прогресивну спрямованість, хоча можуть виступати проти окремих елементів чи постулатів. Противники міжнародного права розвитку або взагалі не приймають його з низки причин, або вважають пережитком минулого.

До пропонентів міжнародного права розвитку, безперечно, належить родоначальник концепції Мішель Віраллі, який продовжив розвивати цю концепцію у своїх подальших роботах. У статті «Ощ en est le droit international du düveloppement?», що вийшла 1975 року, професор Віраллі пише, що міжнародне право розвитку відображає трансформацію, яку зазнає

міжнародне право в цілому, перехід від права мирного співіснування (класичного міжнародного права) до міжнародного права співробітництва. Він висловлює думку, що в перспективі міжнародне право розвитку може стати галуззю міжнародного права, але на даний момент тісно переплітається з міжнародним економічним правом, так як в першу чергу стосується міжнародних економічних відносин.

Міжнародне право розвитку, на думку професора Віраллі, складається з інституцій (фр. institutions) та правових актів (фр. instruments juridiques), що кореспондують конкретним потребам країн, що розвиваються, і водночас досягненню певної гармонізації інтересів промислово розвинених країн. Діють вони у чотирьох основних сферах: право міжнародної допомоги (фр. le droit de l'aide internationale), інвестиційне право (фр. le droit des investissements), право сировинних товарів (фр. le droit des produits de base) і, нарешті, право регіональної інтеграції (фр. le droit de l'intfigration rHgionale). Як перспективних сфер Мішель Віраллі позначає питання передачі технологій, страхування, морських (лінійних) конференцій та морського дна. Підтвердження існування міжнародного права розвитку Мішель Віраллі бачить у запровадженні винятків із загальних правових режимів, насамперед, у вигляді преференцій, що надаються країнам, що розвиваються.

Говорячи про прихильників концепції міжнародного права розвитку, не можна не згадати про Гі Фаєра та Ерва Кассана, професорів Університету Париж V та авторів книги «Droit internationäl du développement», що вийшла в 1991 році і об’єднала розрізнену практику держав та міжнародних організацій. На їхню думку, міжнародне право розвитку у своїй еволюції пройшло чотири основні етапи: право допомоги (фр. droit de l'aide), право економічної незалежності (фр. droit de l'indüpendance iiconomique), право нового міжнародного економічного порядку (фр. .droit du nouvel ordre iiconomique international), позитивне право розвитку (фр. droit positif du developpement).

Автори визначають низку особливостей міжнародного права розвитку:

(1) це «орієнтоване право» (фр. droit orientft), «право очікувань» (фр. droit d'anticipation), «право кінцевої мети» (фр. droit de finalitft), спрямоване на перетворення класичного міжнародного права, яке за своєю суттю консервативно і призначене для підтримки та існуючого порядку.

(2) змішане право (фр. droit composite), що включає норми міжнародного, національного та транснаціонального права.

(3) спірне право (фр. droit contestfi). Будучи інтервенціоністським, міжнародне право розвитку зустрічає опір із боку західних промислово розвинених країн, прихильників ліберальної економіки. Цей антагонізм особливо явно виявляється у відношенні до принципів, що проголошуються за допомогою резолюцій міжнародних організацій. Міжнародне право розвитку служить доказом владних відносин, які переважають у міжнародному співтоваристві, і всієї складності переходу до узгодженої правової системи.

Міжнародне право розвитку, виникло як частина універсального міжнародного права, як інструмент для економічної та правової трансформації міжнародних відносин і як засіб для надання всім державам можливості брати участь у міжнародному житті на основі справжньої рівності. За своєю природою воно є перехідним зведенням правових норм (англ, transitional body of law) і його мета полягає у встановленні нового міжнародного економічного порядку. Воно являє собою набір правил, що регулюють міжнародні відносини з прицілом на забезпечення рівності, взаємної допомоги та компенсації за нерівність країн, що розвиваються по відношенню до розвинених країн.

Нове міжнародне право розвитку, засноване на свіжому розумінні розвитку, поступово витісняє класичне міжнародне право розвитку. «Загальне бачення розвитку» вперше було закріплено в 1992 році на порядку денному на XXI століття, прийнятому на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища людини в Ріо-де-Жанейро. Такий новий глобальний підхід відображає багатовимірне розуміння розвитку, яке нині

охоплює соціальний, людський та екологічний аспекти. Нове право розвитку, отже, набагато диверсифікованіше і складніше для розуміння. Воно йде далі за класичне право розвитку, щоб охопити весь спектр юридичних практик і принципів від прав людини до боротьби з глобальним потеплінням за допомогою ефективного управління. Тим самим воно закріплює загальну переорієнтацію права розвитку на людину і стійкість у відносинах Півночі та Півдня, чого не було раніше.

В українській доктрині міжнародне право розвитку також описує М.С.Гребенюк. У своїх роботах, проте, вона демонструє послідовнонародне право розвитку ще еволюціонує, і тому очікується появи нових норм, які мають розглядатися як «law ought to be» (наприклад, виходити з моралі, а чи не юридичного зобов'язання). З часом, однак, така практика може стати нормою та підлягати обов'язковому виконанню. По-четверте, зі збільшенням масштабів глобалізації світової економіки норми міжнародного права розвитку поступово проникають у сферу національного права держав. Це, однак, не змінює природу міжнародного права розвитку як права міжнародної спільноти.

Уніфікація законів та ослаблення принципу суверенітету як наслідку економічної глобалізації, тим не менш, не означає, що межа між міжнародним правом розвитку та національним правом зникла. Хоча межа, що розділяє міжнародне право розвитку та національне право, стала набагато тоншою, обидві системи залишаються правом, що регулює різні суспільства.

Опоненти концепції міжнародного права розвитку. Ймовірно, всі фахівці, які цікавляться проблемами світового економічного порядку, надання допомоги розвитку тощо, які не приділяють уваги концепції міжнародного права розвитку, є певною мірою її противникам. З зрозумілих причин вивчити і описати позицію кожного з них можливим не представляється. Представлені думки тих авторів, які демонструють явне неприйняття концепції міжнародного права розвитку.

Першу групу опонентів концепції міжнародного права розвитку становлять «позитивісти», стурбовані проблемою дестабілізації міжнародної нормативної системи. Особливу увагу цьому питанню приділяє у своїх працях Проспер Вейл (почесний професор Університету Пантеон-Асса, Франція), зокрема у статті «Towards Relative Normativity in International Law» 1982 року та ув'язненні до збірки матеріалів круглого столу «La Formation des Normas en droit international du dftveloppement», що відбувся в 1984 році. Занепокоєння у професора Вейла викликають два моменти, пов'язані з міжнародним правом розвитку: його джерела (резолюції міжнародних організацій) та орієнтованість на досягнення політичної мети. Професор Вейл вважає, що резолюції, як соціологічний і політичний вираз тенденцій, намірів і бажань, можуть бути серйозним етапом у процесі розробки норм міжнародного права. Але власними силами де вони становлять формальне джерело нових норм. Зрівняння у праві розвитку договірних та звичайних норм із ненормативними резолюціями є неприйнятним.

Що стосується другого моменту - «ненейтральності» міжнародного права розвитку як інструменту, призначеного для перетворення існуючого порядку на благо бідного населення світу, то це, як вважає Проспер Вейл та його однодумці, суперечить ідеї неупередженості міжнародно-правових норм, які мають застосовуватися без обліку політичних мотивів. Лише релігійна та ідеологічна нейтральність міжнародного права є гарантом співіснування різноманітних суб'єктів у плюралістичному співтоваристві.

Монік Шемійє-Жандро пропонує спільноті вчених-правознавців відмовитися від терміну «право розвитку» як позбавленого будь-якого наукового змісту. Аргументи наводяться такими.

По-перше, розвиток може бути об'єктом правового регулювання. Термін «розвиток» потрапив в обіг юристів, коли у них з'явилася необхідність відійти від того, що на той момент часу називалося «заморське право» (англ, «overseas law»), а потім «право співробітництва» (англ., «Law of co-operation»). Зіткнувшись із реальністю, вони обрали оптимістичний і

всеосяжний термін (розвиток для всіх), який сам по собі не має сенсу, якщо не заявити, що саме має розвиватися. Розвиток не може виступати як об'єкт правового регулювання, оскільки ніхто не знає, хто або що має розвиватися, до якого моменту або в якому напрямку. Право розвитку регулює ілюзію. Ось чому вона є ідеологією. Норми, які належать до права розвитку, це норми міжнародного економічного права. Відбувається «перекладання старого товару в нову упаковку».

Другою причиною, через яку настав час відмовитися від концепції права розвитку, є той факт, що розвиток одних відбувається на шкоду іншим. Гонка за розвиток передбачає нав'язування «третього світу» західного зразка розвитку. А розвиток у західному стилі грунтується на накопиченні капіталу. Держави повинні брати участь у міжнародному обміні товарами та послугами для того, щоб створювати максимальний профіцит. Внутрішня логіка процесу накопичення у світовому масштабі породжує нерівність розвитку.

Розвиток не може відбуватися одночасно у всіх місцях, оскільки воно призводить до слаборозвиненості в іншому місці. У гонці за розвиток завжди буде переможець і переможений.

Останній аргумент на користь відмови від концепції міжнародного права розвитку зводиться до того, що норми та інститути, які були створені для розвитку «третього світу» в комерційній чи промисловій сфері, марні. Право розвитку неспроможна протистояти правовому та економічному порядку, встановленому індустріально розвининими державами. В іншому випадку воно має носити інтервенціоністський характер і ігнорувати основні принципи міжнародного права, наприклад принцип невтручання.

На думку Раму Саркар, міжнародне право розвитку набуло поширення в 1970-х роках у рамках руху за встановлення нового міжнародного економічного порядку. Воно виступало за конструктивні зміни у відносинах між розвиненими країнами, що розвиваються, підтримуючи країни, що розвиваються в тому, що стосувалося доступу до кредитів, допомоги

розвитку, торгових відносин і передачі технологій, а також намагаючись встановити «право на розвиток» як новий напрямок права людини.

Право розвитку служить мостом між правом розвинених світів, що розвиваються, а, по суті, об'єднує блоки норм, які торкаються питань, пов'язаних з розвитком (угоди, власність, цінні папери, сировинні товари, банківська справа, банкрутство, право інтелектуальної власності тощо). Воно встановлює новий критерій для оцінювання ефективності національних законів за умов глобальної економіки.

На пострадянському просторі до опонентів міжнародного права розвитку можна зарахувати Б. М. Ашавський. Про міжнародне право розвитку він пише ще в 1984 році в статті «До питання про міжнародне економічне право», відносячи його принципи та норми до частини міжнародного економічного права, по суті, позбавляючи права на існування як самостійний феномен. За роки, що минули з моменту виходячи з цієї статті, вчений не змінив своєї позиції, вже «прямим текстом» заявляючи про те, що міжнародне право розвитку не слід вважати ні бажаним результатом перегляду всього чинного міжнародного права під кутом зору завдань щодо встановлення нового міжнародного права. економічного порядку (оскільки сучасне міжнародне право вже містить у собі необхідні основи для незалежного розвитку у всіх сферах, у тому числі і в економічній), ні новою галуззю сучасного міжнародного права, а лише продуктом закономірного процесу розвитку існуючих та зародження нових принципів та норм в галузі регулювання міжнародних економічних відносин, тобто у міжнародному економічному праві.

Отже, за більш ніж півстоліття існування міжнародне право розвитку, чи просто право розвитку, набуло прихильників та противників, але аж ніяк не ясність щодо змісту. Разом з тим, незважаючи на розкид думок, який часом спостерігається навіть у рамках однієї публікації, можна стверджувати, що міжнародне право розвитку оформилося у самостійну політико-правову концепцію, яка імпліцитно впливає на процес міжнародної правотворчості,

правореалізації та правоінтерпретації. Відбувається це під час встановлення таких міжнародно-правових режимів, які забезпечують сприяння соціально-економічному розвитку держав та підвищення їхнього добробуту через розширення можливостей для розвитку. Перш, ніж приступити до нього, хочемо, однак, пояснити, що деякі норми, які стали результатом імплементації концепції міжнародного права розвитку, були прийняті до того, як воно оформилося як самостійне явище. Їхня поява стала частиною природного процесу еволюції міжнародного права, що розпочався із закінченням Другої світової війни та створенням ООН. Паралельно багато концептуальних ідей, запропонованих теоретиками міжнародного права розвитку, так і не знаходять відображення в праві.

Питання до практичного заняття:

1. Концепція міжнародного права розвитку
2. Поняття «класичне міжнародне право»
3. Міжнародне право економічного розвитку
4. Проблеми світового економічного порядку
5. До питання про міжнародне економічне право
6. Пропоненти концепції міжнародного права розвитку
7. Опоненти концепції міжнародного права розвитку

Питання для самостійної роботи:

1. Розглянути виникнення концепції міжнародного права розвитку
2. Дати визначення «класичне міжнародне право»
3. Надати поняття «міжнародне право взаємності»
4. Надати поняття «міжнародне право координації»
5. Дослідити пропоненти концепції міжнародного права розвитку
6. З’ясувати опоненти концепції міжнародного права розвитку

Теми рефератів:

1. Виникнення концепції міжнародного права розвитку
2. Класичне міжнародне право
3. Міжнародного права економічного розвитку
4. Проблеми світового економічного порядку
5. До питання про міжнародне економічне право
6. Пропоненти концепції міжнародного права розвитку
7. Опоненти концепції міжнародного права розвитку

Нормативна база:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Статут ООН. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U?ed=1945_06_26

Рекомендовані джерела:

1. Андрющенко А. О. Особливості сучасних міжнародних економічних відносин України // Грані права: XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 трав. 2018 р.). Т. 2. С. 406-408.
2. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ : Фенікс; 2018. 762 с.
3. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с
4. Вайцеховська О. Міжнародно-правові аспекти співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями // *Юридичний вісник : щоквартальний журнал*. 2021. № 4. С. 118-126.
5. Довгерт А. С. Міжнародне приватне право : закордонні наукові дослідження : довідник. Одеса : Фенікс, 2016. 383 с.

6. Лепьохін О. В. Зміст та особливості забезпечення економічної безпеки держави в контексті впливу факторів глобалізації світової економіки// *Інвестиції: практика та досвід* : науково-практ. журн. 2019. 18-25 лютого (№ 7). С. 59-63.
7. Мелещенко А. І. Міжнародний рух капіталу та економічні ризики України в умовах фінансових криз // *Інвестиції: практика та досвід : науково-практ. журнал*. 2018. № 11 (липень). С. 55-59
8. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Основні галузі. Т. 2. Х., 2020. 623 с.
9. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Основні галузі. Т. 2. . Х., 2020. 624 с.
10. Міжнародне публічне право : у 2 т. : підручник / за ред. В. В. Мицика ; авт. кол.: В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
11. Наука міжнародного права на рубежі століть : тенденції розвитку та трансформації : [зб. наук. ст.]. Львів, 2016. 186 с.
12. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право: підручник. Одеса : Фенікс, 2018. 744 с.
13. Яцишин В.В. Міжнародні міжурядові організації та групи в контексті регулювання зовнішньоекономічної діяльності // *Верховенство права очима правників-початківців* : матеріали Всеукр. студент. наук. конф. (Одеса, 30 листоп. 2013 р.). Т. 2. С. 394-396.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ОНОВЛЕННЯ ДИСКУРСУ

Лекційний курс

Концепція стійкого розвитку.Людський розвиток як пріоритет XXI ст.

Концепція людської безпеки.Сек'юритизація розвитку в сучасному теоретичному дискурсі.Співвідношення понять «розвиток» та «демократизація»: належне управління.Партисипативний розвиток

Вступ до теми

Концепція стійкого розвитку. Говорити про те, що сприяння розвитку себе зжило, було передчасно – хоча б тому, що за низкою показників ефект був очевидним. Але й про виживання розвитку як про автономну дисципліну можна було вести мову тільки за умови її кардинальної зміни. Повинні були зазнати переосмислення термінологія та базові поняття. Адже змінився сам об'єкт розвитку: після падіння Берлінської стіни поняття «третій світ» втратило своє звичне значення. Різниця у показниках країн умовного «третього світу» була настільки суттєвою, що почали говорити про «четвертий» і «п'ятий» світи. «Східні держави» підтверджували справедливість таких думок. Сучасна теорія мала поєднати компоненти міжнародної політичної економії; оновити зв'язку розвиток-безпека; увібрати в себе конфлікти; зайнятися вивченням культурних аспектів. Потрібно було відмовитися від трактування розвитку як руху до західних цінностей; уникнути детермінізму будь-якого штабу (економічного, політичного, екологічного); приділяти більше уваги глобальному контексту, розглядати розвиток як ендогенно-екзогенний процес. На початку 1990-х рр. захисників розвитку стали називати контрреволюціонерами і саме з ними пов'язувалися надії на відродження модерністського проекту.

Своєрідним «містком» від економічної парадигми до перспективнішої в теоретико-методологічному плані політекономії розвитку стала запропонована лауреатом Нобелівської премії А. Сеном концепція «розвитку як свободи».

Для А. Сена політичні та громадянські права людини не лише ціль, а й основний засіб розвитку. Вчений показав, що в демократичній країні

громадянське суспільство та незалежні ЗМІ мають важелі впливу на уряд: наприклад, вони можуть змусити його вжити своєчасних заходів щодо запобігання голоду. Нічого подібного не відбувається у країнах, де немає елементарних демократичних свобод. У працях Сена яскраво виразилося поєднання неокласичних принципів наукового аналізу (індивідуальна свобода як головна цінність) з елементами методології інституціоналізму (увага до ролі політичних інститутів).

Іншим перспективним науковим напрямом стала так звана нова інституційна економіка (іноді її називають «сучасною неокласикою»), що є прикладом співпраці кількох суспільних наук. Народилася ця теорія у 1970-ті рр., коли багато (переважно американських) шкіл спробували осмислити проблеми, які раніше залишалися поза макроекономічних підходів. Серйозний інтерес до неї виник уже в період депресивного стану розвитку - в епоху «постдевелопменту». Нова інституційна економіка зверталася до проблем традиційних, політичних та соціальних інститутів: уряд, право, сім'я тощо.

З огляду на ці фактори, вчені працювали над парадигмою розвитку. Принципово нової теорії не народилося, проте відповідний формат було обрано. Найбільш перспективною теорією, здатною охопити весь масив проблем, став «сталий розвиток».

Концепція сталого розвитку на сучасної зміни існує з 1987 р. Її витоки сягають 1960-м рр. – періоду серйозної і досі не до кінця зрозумілої істориками та соціологами кризи, що охопила західне суспільство. Радикальна хвиля протесту і відчуження, яку називають «бунтом молодих», прокотилася практично по всьому західному світу. Вчені, які намагалися розгадати цей феномен, по-різному вибудовували рейтинги факторів, що призвели до неї. Одне із перших місць у цих рейтингах тримала науково-технічна революція. З одного боку, небувалий темп розвитку технологій викликав серйозну соціальну трансформацію у розвинених країнах. З іншого боку, 1960-ті роки. - це час, коли в результаті деколонізації у світі з'явилися

нові незалежні держави, які відразу ж потрапили до розряду «слаборозвинених». НТР була «винна» й у іншому явище загальносвітового масштабу: революційні зміни у мікроелектроніці, енергетиці, засобах комунікації - сприяли якісно нового витоку у процесі інтернаціоналізації світового господарства. У той же час НТР не могла не порушити питання про можливість третьої світової війни та руйнування навколишнього середовища людини. Воістину глобальні протиріччя на той час викликали до життя прогнозування перспектив соціального прогресу.

На Заході з'явилося багато футурологічних організацій. Один із них - створений 1968 р. Римський клуб - яка справила світ сам термін «світова (глобальна) проблематика», а й дала визначення основним характеристикам «глобальних труднощів». На думку ініціатора створення цієї неформальної організації італійського підприємця та вченого А. Печчеї, основними з цих характеристик були: повсюдна поширеність, значимість для майбутнього всього людства та неможливість дозволу в рамках окремих держав.

Перша доповідь робочої групи Римського клубу (вона складалася з групи молодих учених Массачусетського технологічного інституту), що називалася «Межі зростання», викликала широкий суспільний резонанс. Згідно з доповіддю, за умови, що сучасним авторам тенденції зростання населення, індустріалізації, використання ресурсів та забруднення навколишнього середовища людини продовжаться, рано чи пізно світ наблизиться до «меж зростання». Однак, на думку авторів, цього можна уникнути, переломивши ці тенденції та створивши умови для економічної та екологічної рівноваги та довгострокової стабільності глобального розвитку. Автори запропонували модель світу, яка, по-перше, могла підтримуватися у стійкому режимі, і, по-друге, забезпечувала задоволення потреб населення планети. Для підтримки стійкості людство має наслідувати «стабілізаційну стратегію», яка передбачає обмеження зростання населення та обмеження зростання капіталу. Алармістська тональність доповіді дозволила привернути

увагу громадськості до проблем, які навряд чи могли розраховувати на гідну увагу.

Надалі робочими групами Римського клубу велися дослідження, які фокусували увагу на окремо взятих проблемах. На замовлення цієї організації були підготовлені доповіді, присвячені окремо питанням енергозбереження, проблемам подолання розриву між Північчю та Півднем, соціальним наслідкам революційних змін у техніці та технологіях, проблемам Світового океану, ролі освіти. Одна з найбільш значущих доповідей була підготовлена 1976 р. і називався «Перегляд міжнародного порядку». Його автори (колектив вчених під керівництвом лауреата Нобелівської премії Я. Тінбергена) вважали, що кардинальним рішенням проблем, що стоять перед людством, може стати лише зближення «бідних» і «багатих» країн за чисельністю населення, обсягів доходу душу населення, потреби у продовольстві. Ідеологія зростання, що існувала, враховувала лише кількісний бік розвитку, сприяла варварському використанню природних ресурсів і загостренню протиріч між багатими та бідними, що могло призвести лише до одного фіналу - руйнування системи. Врятувати ситуацію могло лише усвідомлення людством необхідності нового, дбайливішого типу споживання. «Перегляд міжнародного порядку» вперше запропонував конкретні практичні заходи, у тому числі перегляд міжнародних економічних відносин за допомогою створення наднаціональних органів, яким усі держави, що передусім розвиваються, передали б частину своїх суверенних прав щодо використання ресурсів, економічного розвитку. Такими органами, на думку авторів доповіді, могли б стати Світовий банк, організації з енергетики та природних ресурсів тощо.

Ідея сталого розвитку набула розвитку в наступних доповідях. Гарантією ефективності системи загалом служила гармонія трьох характеристик суспільства: системи цінностей, форми політичного управління та економічної системи. При цьому автори доповідей наголошували, що жодна держава не зможе повністю реалізувати потенціал

ефективності, допоки не буде створено «єдиний світовий порядок». Звідси робився традиційний для Римського клубу висновок: відмова від національного суверенітету у його традиційному розумінні дозволить досягти соціальної згуртованості на глобальному рівні.

Принциповим становищем доповіді «Перша глобальна революція» (1991 р.) стало твердження, що загострення протиріч між розвиненими та відсталими країнами, процеси кліматичних змін, загрози продовольчої та енергетичної безпеки є чинниками, здатними викликати загальносвітову революцію. Її небезпека особливо велика за поганого управління. Добре, або належне управління, яке може забезпечити світове співтовариство, передбачає співпрацю задля захисту екології планети, ефективну систему управління всіх рівнях, а головне - вдосконалення внутрішньої злагоди людини, використання системи загальнолюдських цінностей.

Протягом досить довгого часу до Римського клубу та виробленого ним інтелектуального продукту - ідеї сталого розвитку - ставилися насторожено. Тому було багато причин як наукового, і суто політичного характеру; мабуть, найбільше роздратування викликали міркування необхідність ділитися суверенітетом. Наступні роки стали часом більш поглибленого осмислення концепції, уточнення та розширення її змісту. Справа в тому, що, незважаючи на спроби вчених, які співпрацювали з Римським клубом, говорити саме про глобальні загрози та глобальний розвиток, у фокусі їх міркувань залишалося довкілля. Тому й теорія сприймалася як наслідок процесу екологізації наукових знань. У 1987 р. Міжнародна комісія з навколишнього середовища та розвитку (також на ім’я голови Гру Х.Брундтленд відома як комісія Брундтленд) опублікувала доповідь «Наше спільне майбутнє», де докладно роз’яснювала поняття «стійкий розвиток», його складові, а також необхідність зміни політики у сфері розвитку. Згідно з визначенням комісії, «стійкий розвиток – це розвиток, який, задовольняючи потреби та потреби нинішніх поколінь, не створює ризиків та шкоди майбутнім поколінням». Дане визначення складається з двох базових понять:

«потреба» (йдеться про нагальні потреби найбіднішого населення Землі, які мають стати беззаперечним пріоритетом розвитку) та ідеї «обмежень» (зменшення «навантажень» на навколишнє середовище).

Сучасна теорія сталого розвитку є триєдиною концепцією. Її основна думка полягає в тому, що світовий розвиток буде стійким лише за умови балансу трьох нерозривно пов'язаних його компонентів - економічного, соціально-політичного та екологічного.

Економічна складова заперечує базову установку традиційної економіки – необмежене економічне зростання. Прихильники концепції вважають, що, якщо і можна досягти короткострокових результатів у сфері задоволення потреб індивідуальних споживачів та збільшення прибутку виробників, то у довгостроковій перспективі це все одно призведе до виснаження ресурсів, як природних, так і соціальних. Намагаючись знайти адекватні схеми виробництва та споживання, концепція передбачає використання обмежених ресурсів та більше залучення екологічних (природозберігаючих, енергозберігаючих та матеріалозберігаючих) технологій.

Екологічна складова покликана забезпечити цілісність природних систем. У цьому плані концепція сталого розвитку перегукується з концепцією ноосфери академіка В.І. Вернадського, який за багато років до досліджень комісії Брундтленд показав, що настає момент, коли раціональна діяльність у сфері взаємодії суспільства та природи стає вирішальним фактором.

Соціальний компонент - найбільш об'ємний та суперечливий аспект теорії, особливо з погляду практичної реалізації. Коли мова заходить про збереження соціально-культурного довкілля людини, на весь зріст встають проблеми, вирішення яких потребує величезних інтелектуальних та матеріальних зусиль.

Над вирішенням цих питань ще доведеться багато працювати. Проте їх постановка і ув'язування воєдино означали серйозний крок уперед у еволюції

теорії розвитку. І результати не забарилися: стійкий розвиток забезпечив формат для значних теоретичних підходів «другого рівня», які швидко відвоювали собі місце в інтелектуальному дискурсі і без яких сьогодні вже неможливо уявити практичну політику у сфері сприяння розвитку. Це концепція людського розвитку, оновлені трактування бідності, ідея людської безпеки, зв'язка безпека-розвиток, партисипативний розвиток, соціальна екологія, особливо в тих її аспектах, які торкаються проблем виникнення конфліктів (починаючи з нерівномірного доступу до ресурсів і закінчуючи етнічними та релігійними причинами) актуальні сьогодні питання про миробудування та належне управління.

Людський розвиток як пріоритет XXI ст. Парадигму людського розвитку відрізняє широта погляду на цілі та результати розвитку – тепер у фокусі теорії виявилися як економічні параметри. Концепція стала закономірним результатом усієї попередньої еволюції теорії, хоча безпосередні її витоки слід шукати в «Доповідях про людський розвиток» ООН. Ініціатором нового підходу виступив пакистанський вчений-економіст Махбуб-уль-Хак, гранично чітко сформулював його мета: перемістити фокус економіки розвитку з оцінок національного доходу на людиноцентричну політику. Концептуальну основу цієї нової політики було підготовлено дослідженнями А. Сена.

Формат сталого розвитку дозволив створити методологічну базу для оцінки показників людського розвитку у глобальному контексті – не тільки на рівні окремих держав та регіонів. Індекси людського розвитку, які регулярно публікуються, повинні були привернути увагу громадськості до проблем нерівності, в тому числі, гендерної, та проблеми викорінення бідності.

Важливою віхою на шляху утвердження сучасної концепції сталого розвитку та її практичної реалізації стала ухвалена 8 вересня 2000 р. Генеральною Асамблеєю ООН Декларація Тисячоліття (2000 Millennium Declaration), яка вкотре проілюструвала міждисциплінарність розвитку.

Позначені в ній цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ) припускають рішення найрізноманітніших проблем – економічних, соціальних, політичних, ґендерних, культурних, релігійних, екологічних, причому, у тісному їх переплетенні та взаємозалежності: не можна вирішувати ґендерні проблеми, не враховуючи культурний та релігійний фактор, що неможливо у сучасному світі міркувати про права людини, не беручи до уваги такий політичний аспект, як людська безпека та тероризм.

Концепція людської безпеки. Протягом усієї своєї історії теорія розвитку розглядала проблему відсталості як загрозу світові. Сьогодні зв'язка розвиток-безпека зберігає актуальність із тією лише різницею, що сучасна теорія тлумачить поняття безпеки ширше і глибше.

Після холодної війни в теорії розвитку з'явився новий концепт - людська безпека. Ця парадигма прийшла на зміну колишнім уявленням про верховенство безпеки держави та проголосила метою розвитку зміцнення можливостей людей реалізувати свій людський потенціал. Вона спочатку оформлятися в рамках людиноцентричного, соціологічного підходу, але незабаром піддалася перегляду, основою якого стали події 11 вересня 2001 р. Тому, коли ми намагаємося дати визначення концепції людської безпеки, ми маємо розуміти: одна справа - її трактування до 9/11, інша - після.

Виникнувши на початку 1990-х років. як антитеза національної безпеки, концепція визначалася як індивідуальна (а не колективна) безпека від загрози та практики насильства. Людська безпека включала взаємопов'язані категорії, без яких безпека людини забезпечена бути не може: економічну, екологічну, продовольчу, общинну, особисту та політичну безпеку та охорону здоров'я. Сьогоднішнє девелопменталістське трактування безпеки ширше, ніж військова загроза державі. Загроза людської безпеки може прийти звідусіль – від іноземної держави, власного уряду, цунамі або виникнути через відсутність доступу до джерел живлення.

Істотного зрушення у розумінні безпеки відображали доповіді ООН про людський розвиток, починаючи з 1994 р. У пізніших доповідях безпека

пов’язувалася з усім комплексом прав людини. Сьогодні людська безпека визначається як захищеність від хронічних загроз, таких, як голод, хвороби, репресії, і навіть згубного порушення образу повсякденності.

Відхід теорії від поняття «національна безпека» у напрямі ширшого трактування виглядав природним: на хвилі оптимізму, викликаного закінченням холодної війни і низкою оксамитових революцій в Європі припущення про початок нової демократичної ери не здавалося утопічним і ідеалістичним. Ситуація різко змінилася у вересні 2001 р., коли США оголосили нещадну війну тероризму та акцент знову змістився у бік національної безпеки, а в теорії з’явилася нова конструкція – сек’юритизація розвитку.

Сек’юритизація розвитку в сучасному теоретичному дискурсі. Однією з найбільш гострих та суперечливих проблем у форматі концепції людської безпеки залишаються конфлікти. Загальновизнано, що дезінтеграція держави веде до хаосу, відсталості та можливого поширення цих бід. Отже, допомога розвитку повинна включати зусилля з врегулювання конфліктів і нормалізації ситуації всередині держав. Опоненти такого підходу заперечують: якщо ти маєш справу з суспільством та економікою, які не контролюються державою і перебувають у владі нових «антрепренерів» (часто підтримуваних збройними угрупованнями, наркодилерами, терористами) – кому ж допомагати?

У найбільш концентрованому вигляді ці питання сучасної теорії та практики розвитку представлені концептом «нестабільні держави та держави, які торкнулися конфлікту». Після терактів 11 вересня політичні еліти Заходу, і в першу чергу США, ув’язали проблему слабкості державних інституцій з міжнародним тероризмом і побачили одне з головних джерел загроз національній та міжнародній безпеці які «не відбулися в державах» (failed states), таких як Афганістан чи Сомалі, які у девелопменталістській інтерпретації пізніше отримали назву «нестабільних» (fragile states).

За минуле десятиліття концепція сприяння розвитку «нестабільних держав» зазнала серйозної трансформації. Спочатку головними на порядку денному теорії та практики БМР були проблеми належного управління. Аналітики вважали, що зміни, які проводилися в країнах, що розвиваються, в 1980-90-і рр. перетворення не дали очікуваних результатів, головним чином, через відсутність ефективних державних інститутів. Донорам було рекомендовано вимагати від країн-реципієнтів відповідності західним, ліберально-демократичним стандартам управління (верховенство закону, підзвітність, транспарентність, участь суспільства у політичному процесі тощо) та відсікати від каналів отримання допомоги тих країн, які цим стандартам не відповідали.

Такий підхід був визнаний контрпродуктивним: охоплені конфліктом країни (навіть за умови ефективності процесу мирного врегулювання) просто не могли виконати вимогу забезпечення належного управління. На середину 2000-х рр. стало очевидним, що найбільше відставання від графіка виконання ЦРТ демонстрували найбільш проблемні з точки зору ефективності управління країни і, що досягнення Цілей можливе лише за умови перетворення допомоги складним партнерам на стратегічний пріоритет сприяння розвитку.

Це призвело аналітиків до усвідомлення того, що необхідною умовою для забезпечення миру є відновлення або створення заново дієздатної держави. В результаті головним для теорії та практики розвитку стало питання про співвідношення двох понять - світобудування та державне будівництво. Тепер вони стали розумітися як взаємодоповнюючі процеси.

Співвідношення понять «розвиток» та «демократизація»: належне управління. Процес вироблення підходів до «нестабільних держав» знову вивів теоретиків на одну з найскладніших проблем – співвідношення між економічним розвитком та політичною модернізацією чи демократизацією. Як показала шістдесятирічна історія, економічний розвиток сам собою не в змозі детермінувати процес заміни традиційних установ певною моделлю

політичної системи. Лінійного руху до демократії західного типу немає. Яскравим підтвердженням цього служить сучасний Китай – країна, яка останні три десятиліття явила приклад небувалих темпів економічного зростання. Згідно з колишніми теоріями модернізації, Китай давно вже мав демократизуватися. Однак нічого подібного не спостерігається: права людини в КНР не гарантовані, засоби масової інформації та Інтернет перебувають під контролем держави.

Нещодавно з'явився у світі інший приклад. Революційні процеси, що відбулися у країнах арабського Сходу, показали, що без змін у політичній сфері сталий розвиток суспільства та безпека людини залишаються під загрозою.

Сучасна теорія розвитку намагається знайти цей зв'язкок у вигляді введення у теорію терміна «належного управління».

Чіткого визначення цього поняття немає. Залежно від контексту, він акцентує увагу на різних категоріях суспільного розвитку. Теоретично склався консенсус щодо основних ознак (і водночас завдань) належного управління. Насамперед, воно означає і забезпечує: дотримання прав людини, верховенство закону, політичний плюралізм, прозорі та надійні громадські інститути, ефективний громадський сектор, доступ до інформації та освіти, політичну грамотність та активність суспільства, рівність усіх його членів, сталий розвиток та відданість загальнолюдським цінностям (повага до прав людини, власності, релігійної та етнічної толерантності тощо). Належним управління вважається тоді, коли може і бажає забезпечити умови реалізації прав людини в розвитку. Це передбачає сприяння викоріненню бідності та створення умов для гідного життя всіх членів суспільства (реалізацію прав людини на медичну допомогу, нормальне та повноцінне житло та харчування, якісну освіту та особисту безпеку).

Роз'яснення концепції було надано Комісією ООН з прав людини у 2000 р., яка ув'язала належне управління та сталий людський розвиток.

Головними атрибутами належного управління було визнано транспарентність, відповідальність, підзвітність, можливість участі суспільства у процесі прийняття політичних рішень, розуміння потреб населення. Оскільки саме право на розвиток - у найширшому тлумаченні цього терміна - є основним критерієм належного управління, то й можливість його реалізації було визначено у тих сферах, які створюють умови для здійснення цього права. Основні теоретики розвитку визначили чотири сфери: формування демократичних інститутів, з яких широкі верстви суспільства залучаються до прийняття політичних рішень; гарантований доступ громадян до освіти, охорони здоров'я та повноцінного харчування; ефективна законодавча та правоохоронна діяльність уряду і, нарешті, як окремий був визначений антикорупційний напрямок, що передбачав формування гласних інформаційних систем, моніторинг використання урядом державних та громадських фондів тощо.

Політична модернізація залишається одним із центральних питань сучасного дискурсу. Міжнародні форуми останніх двох десятиліть поставили високі нормативи та цілі людського розвитку. Але сьогодні вчені знову заговорили про те, що навряд світ зможе досягти сталого розвитку без поглиблення демократизації на всіх рівнях суспільства. Найсвіжішим підтвердженням цього є нещодавні події «арабської весни».

Партисипативний розвиток. На рубежі століть необхідність більш активного залучення у процес розвитку самих «бідних» націй стало очевидним. Підхід також не зовсім новий - він з'явився ще у 1970-ті роки. як важлива складова концепції базових потреб, проте в останнє десятиліття він отримав розширене тлумачення. Партисипативний розвиток став своєрідною демократичною альтернативою домінуючої в минулому концепції «розвитку згори донизу».

Основний посил залишається колишнім - сторона, що приймає не повинна залишатися лише об'єктом докладання зусиль донорів: будь-які проекти, спрямовані на розвиток того чи іншого регіону, будуть

успішнішими та ефективнішими, якщо поряд із «зовнішніми» структурами в проектах чи програмах візьмуть участь місцеві агенції. Деякі прихильники партисипативного розвитку наголошують на тій його стороні, яка пов'язана із спільними розробками та управлінням програмами. Така співпраця не просто враховує місцеві пріоритети. розвитку, а й намагається уникати будь-якого нав'язування пріоритетів. Важливою складовою партисипативного розвитку стало прагнення пробудити ініціативу місцевого населення, дати йому відчути певну відповідальність.

Деякі фахівці-девелопменталісти підкреслюють епістемологічну та практичну значущість для спільного та взаємного процесу навчання, прагнення краще зрозуміти один одного, запозичити досвід кожної зі сторін. Іноді пропонується ще ширше прочитання поняття «партисипативний розвиток», йому приписується трансформаційна роль: лише залучення «іншої» думки дозволить досягти скільки-небудь значних соціальних зрушень.

Партисипативний розвиток не уникнув критики. Головне, на що вказують опоненти - це «дорого і повільно». Процес узгодження, пошук консенсусу - все це може загальмувати справи. Заперечення викликає також те, що всі товари, які залучаються до співпраці, розглядаються як схожі один на одного.

Як приклад критики наводять гендерну проблему: відомо, наскільки різним є становище жінок у країнах глобального Півдня. Та сама проблема постає щодо товариств, де існує розподіл на стани, класи, касти.

Питання до практичного заняття:

1. Основні компоненти концепції сталого розвитку
2. Якими є ключові положення теорії людського розвитку
3. Радикальна хвиля протесту і відчуження «бунтом молодих»
4. У чому є сутність концепції людської безпеки
5. У чому головні відмінності від традиційних безпекових трактувань

6. Яка проблема належного управління пов’язана із демократизацією

Питання для самостійної роботи:

1. Які основні компоненти концепції сталого розвитку
2. Поняття «національна безпека»
3. Розглянути ключові положення теорії людського розвитку
4. Дослідити сутність концепції людської безпеки
5. Розглянути головні відмінності від традиційних безпекових трактувань
6. З’ясувати причини зумовили перетворення допомоги «нестабільним державам» у пріоритетний напрямок БМР
7. Розглянути поняття «належне керування»
8. Проблема належного управління пов’язана із демократизацією
9. Дати поняття «партисипативний розвиток»

Теми рефератів:

1. Основні компоненти концепції сталого розвитку
2. Ключові положення теорії людського розвитку
3. Сутність концепції людської безпеки
4. Головні відмінності від традиційних безпекових трактувань
5. Проблема належного управління пов’язана із демократизацією

Нормативна база:

1. Декларація про право на розвиток, прийнята резолюцією 41/128 Генеральної Асамблеї від 4 грудня 1986 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.s html.
2. Декларація тисячоліття Організації Об’єднаних Націй, прийнята резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.

3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Статут ООН. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U?ed=1945_06_26

Рекомендовані джерела:

1. Артішевський А. Е. Інституалізація політичної опозиції як базова основа демократизації політичної системи України // *Гілея : історичні науки, філософські науки, політичні науки*. 2018. Вип. 132 (№ 5). С. 339-343.
2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
3. Кобеля З. І. Моделювання впливу економічних та демографічних факторів на людський розвиток // Економіка та держава : науково-практ. журн. 2020. № 7. С. 145-149.
4. Козловський С. Концепція управління стійкістю сучасної економічної системи як основа забезпечення її розвитку// *Економіка та держава : науково-практ. журн*. 2017. № 12. С. 4-8.
5. Кравченко Т. О. Концепція стійкого розвитку суспільства в контексті конвергенції сучасних надтехнологій (філософський аналіз) // *Гілея : історичні науки, філософські науки, політичні науки*. 2017. Вип. 127 (№ 12). С. 219-222
6. Кріпак А. П. Партисипативна модель стратегічного розвитку територіальної громади як інструмент забезпечення її спроможності // *Інвестиції: практика та досвід : науково-практ. журн*. 2019. 4-11 лютого (№ 5). С. 127-133.
7. Кройтор А. В. Моделі демократичних переходів та практика їх застосування у пострадянських країнах // *Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць*. 2018. Вип. 61. С. 215-226.

8. Міжнародне публічне право : у 2 т. : підручник / за ред. В. В. Мицика ; авт. кол.: В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
9. Нечипоренко А. Партисипація як інструмент розвитку публічних бібліотек Львова // *Бібліотечна планета : щоквартал. наук.-вироб. журн*. 2019. № 3. С. 28-29.
10. Самойленко К. Людський розвиток в контексті забезпечення прав людини// Права людини в сучасному світі : зб. матеріалів наук. робіт 10-ої студент. наук. конф. (Кривий Ріг, 8-12 грудня 2014 р.). С. 200-202.
11. Сироїд, Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Харків : Право, 2020. 648 с.
12. Харчук О. О. Економічна складова реалізації сталого розвитку // *Часопис Київського університету права : Укр. науково-теоретичний часопис*. 2020. № 3. С. 378-382.

ТЕМА 6. ДОПОМОГА РОЗВИТКУ

Лекційний курс

Міжнародна офіційна допомога розвитку.Допомога розвитку як юридичний обов'язок.Угоди про надання допомоги.Європейське право допомоги на цілі розвитку

Вступ до теми

Міжнародна офіційна допомога розвитку. В системі глобального розвитку міжнародна економічна допомога являє собою надання капіталу в грошовій чи товарній формі суб'єктами однієї країни у власність суб'єктам іншої країни на умовах безоплатності, неповернення, тобто безвідходності.

Міжнародна офіційна допомога розвитку займає одне з пріоритетних місць у політиці міжнародного сприяння розвитку. Вона була започаткована Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) з 1969 р. для

визначення офіційної форми міжнародної допомоги країнам, що розвиваються. Офіційна допомога здійснюється різними донорами та донорськими групами на багатосторонньому або на двосторонньому рівнях. На сучасному етапі переважає допомога, що здійснюється через програми, які реалізуються на двосторонній основі. Однак існують проблеми, пов'язані із допомогою для розвитку, які уряди не можуть вирішити на двосторонньому рівні, – тоді вступають в дію об'єднані зусилля, і допомога надається через багатосторонні структури. Тобто донори можуть використовувати міжнародні організації для надання офіційної допомоги для розвитку на двосторонньому рівні.

Офіційна допомога для розвитку на багатосторонньому рівні - це сукупність заходів, що здійснюються державами через міжнародні організації чи іншими інституціями-донорами, в яких група країн, що офіційно представляє свою державу, реалізує спільні проекти для покращення рівня життя населення в бідних країнах. Донори здійснюють внески до відповідних організацій. У 2000 р. з метою зниження рівня надзвичайної бідності на Генеральній сесії ООН 189 країн-членів підписали декларацію «Цілі розвитку тисячоліття», яка повинна була реалізовуватись до 2015 р. Ця концепція представлена на багатосторонньому рівні політики розвитку спеціалізованими установами ООН, ЄС, Групою Світового банку та іншими міжнародними інституціями.

Паризька декларація 2005 року сформулювала п'ять головних принципів партнерства щодо офіційної допомоги розвитку:

- країни, що розвиваються, розробляють власні стратегії розвитку, удосконалюють свої інститути, протидіють корупції;

- країни-донори надають сприяння у відповідності з даними стратегіями та використовують місцеві системи;

- країни-донори координують свої дії, спрощують процедури, обмінюються інформацією з метою уникнення дублювання;

- країни, що розвиваються, та донори концентрують свої зусилля на

виробництві та на визначенні результатів;

- донори та партнери з країн, що розвиваються, оцінюють загальні результати розвитку. Згідно з концепціями 70-х рр. XX ст., про перебудову міжнародних економічних відносин та встановлення нового економічного порядку, та з іншими документами, прийнятими міжнародним співтовариством, розвинуті індустріальні країни є основними донорами держав – одержувачів офіційної допомоги розвитку для розвитку.

Міжнародна допомога може надаватися для таких цілей:

a) охорони спадщини, унесеної до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує негайної охорони;

b) підготовки переліків у значенні статей 11 та 12;

c) підтримки програм, проектів і заходів, що здійснюються на національному, субрегіональному та регіональному рівнях та спрямовані на охорону нематеріальної культурної спадщини;

d) будь-якої іншої мети, яку Комітет може визнати необхідною.

Допомога розвитку як юридичний обов'язок. У міжнародній політиці та практиці сприяння розвитку консенсус існує не тільки щодо необхідності партнерського характеру відносин між різними групами зацікавлених сторін, а й того, що відповідальність за розвиток країн несуть вони самі. Одночасно, здатність більшості країн самостійно досягти успіху в цьому процесі дуже сумнівна. Як сказано в Доповіді Генерального секретаря ООН «Порядок денний для розвитку», «якщо й існують такі товариства, які можуть вирішувати завдання всебічного розвитку без зовнішнього сприяння, то таких товариств замало. Розвиток вимагає міжнародного співробітництва, як і того, щоб зусиллям держав сприяли й інші дійові особи».

Головне джерело, з якого може випливати обов’язок надавати допомогу розвитку, - це Статут ООН, зокрема статті 55 (a) та 56. Обидві статті перебувають у розділі, присвяченому міжнародному економічному та соціальному співробітництву, і є свого роду продовженням преамбули Статуту, в якій відображено рішучість членів ООН «використовувати

міжнародний апарат для сприяння економічному та соціальному прогресу всіх народів», а також статті 1 (3) Статуту, в якій визначено цілі Організації, а саме здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру.

У самих статтях містяться такі формулювання: «З метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних та інших відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправності та самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй сприяє: a. Підвищення рівня життя, повної зайнятості населення та умов економічного та соціального прогресу та розвитку ...» (стаття 55(a); «Усі Члени Організації зобов'язуються вживати спільних та самостійних дій у співпраці з Організацією для досягнення цілей, зазначених у статті 55» (стаття 56).

Таким чином, стаття 55 визначає сприяння економічному та соціальному прогресу та розвитку як одну з цілей ООН, а стаття 56 зобов'язує держави-члени ООН співпрацювати одна з одною, а також з відповідними органами ООН у її досягненні. Разом взяті, статті 55 і 56 Статуту ООН свідчать, що держави зобов'язані робити спільні та самостійні дії у створенні умов економічного та соціального прогресу та розвитку.

У доктрині зміст статей 55 та 56 Статуту ООН викликає неоднозначну реакцію. Ганс Кельзен зазначає, що стаття 56 є «одним із найяскравіших положень Статуту... Це несправжнє зобов'язання... Юридично стаття 56 не має сенсу...». Данило Тюрк пише, що зобов'язання співпрацювати, що випливає зі статей 55 і 56 Статуту ООН, є «досить абстрактним і дозволяє порівняно широку свободу щодо його практичної інтерпретації та застосування».

Не вносить ясності і Декларація про принципи міжнародного права 1970 року, в якій один із принципів (четвертий) сформульований як «обов'язок держав співпрацювати одна з одною відповідно до Статуту». Частина цього принципу нагадує обов'язок, закріплений у статті 56 Статуту ООН: «Держави - члени Організації Об'єднаних Націй зобов'язані у

співпраці з Організацією Об'єднаних Націй вживати спільних та індивідуальних заходів, передбачених відповідними положеннями Статуту». У документі також уточнюється, що «держави повинні співпрацювати у справі сприяння економічному зростанню у всьому світі, особливо в країнах, що розвиваються».

Обов'язок надавати допомогу розвитку можна спробувати вивести з Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, стаття 2 (1) якого передбачає, що кожна держава, що бере участь, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів до того, щоб забезпечити поступове здійснення визнаних у Пакті прав.

Так, у Декларації тисячоліття ООН 2000 року, сказано, що ті, хто страждають чи перебувають у найменш сприятливому становищі, заслуговують на допомогу з боку тих, хто перебуває у найбільш сприятливому становищі. Вона ж закликала надавати щедрішу допомогу з метою розвитку найменш розвиненим країнам, особливо тим країнам, які дійсно намагаються використати наявні у них ресурси для скорочення масштабів злиднів. У Монтеррейському консенсусі визнається необхідність у значному збільшенні офіційної допомоги з метою розвитку для того, щоб країни, що розвиваються, досягли узгоджених на міжнародному рівні цілей і цільових показників у галузі розвитку.

У чинному універсальному міжнародному праві, як договірному, і звичайному, ідея юридичної обов'язки країн, що розвиваються, надавати країнам, що розвиваються, допомогу, спрямовану на підвищення їх добробуту, відображення не знаходить. Будь-яка активність розвинених країн у цій сфері є неімперативною і належить до зобов'язань, що випливають з ідеї світового податку, який мають сплачувати багаті країни, принцип справедливості, права на розвиток та ін.

Не означає, що у міжнародне право відсутні норми, закріплюють обов'язок надання допомоги розвитку. Вони не мають універсального

характеру і є обов'язковими лише для сторін відповідної угоди. Такі положення, наприклад, містяться в Конвенції ООН з морського права 1982 року, Конвенції про біологічне розмаїття 1992 року тощо.

Угоди про надання допомоги. Щороку уряди розвинених держав та міжнародні міжурядові організації, які займаються питаннями сприяння розвитку, фінансують широкий спектр проектів у галузі розвитку по всьому світу на основі спеціальних угод, які можна об'єднати під загальною назвою «угоди про надання допомоги». По суті це будь-який міжнародний договір, предметом якого є передача ресурсів від донора до країни реципієнту. Як донори допомоги можуть виступати держави та багатосторонні установи, наприклад, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація розвитку, МВФ, ПРООН, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку, Європейський Союз. У цьому випадку ресурси, що направляються до країн-реципієнтів як допомога розвитку, виділяються з активів цих організацій, втрачаючи свою національну належність. Крім того, крім традиційної допомоги розвитку з боку розвинених країн і міжнародних організацій, існує так звана допомога по лінії «Південь-Південь», що надається країнами, що розвиваються один одному. Вона є одним із інструментів просування стратегії «колективної опори на власні сили» (англ, «collective self-reliance») та зміцнення між країнами, що розвиваються, взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва.

Угоди про надання допомоги, як правило, мають форму двостороннього договору, укладеного або між країною-реципієнтом та країною-донором, або між країною-реципієнтом та багатосторонньою структурою (міжнародною організацією, програмою, фондом, агентством, банком розвитку тощо). Такі угоди можуть мати різні найменування: кредитну угоду (наприклад, Угода про позику між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку в рамках реалізації проекту «Перший кредит на політику розвитку» від 26 травня 2014 р.), угоду про

техніко-економічне співробітництво (таке найменування, наприклад, носить Угоду між Урядом Китайської Народної Республіки та Урядом України від 27 березня 2015 року, згідно з якою КНР надала Уряду України безоплатну допомогу у розмірі млн. китайських юанів для реалізації узгоджених урядами двох країн проектів); угоду про фінансування (наприклад, Угода про фінансування програми «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» між ЄС в особі Європейської комісії та Україною від 19 грудня 2012 р.) тощо.

Деякі донори практикують укладання рамкових угод про надання допомоги. Як приклад можна навести Горизонтальні рамкові контракти, які застосовують Агентство європейської допомоги.

Відносини між донорами та реципієнтами допомоги найчастіше регулюються ще однією категорією угод, що стосуються технічних деталей конкретних проектів. Ці угоди зазвичай укладаються безпосередньо між органами, зайнятими імплементацією проекту, і регулюються національним, а чи не міжнародним правом (переважно, правом країни-донора допомоги).

Угоди про надання допомоги породжують низку проблем юридичного штабу. Справа в тому, що вони передбачають надання донором ресурсів на конкретні цілі, досягнення яких вимагає від країни-реципієнта вчинення певних дій. Тобто спочатку відбувається передача ресурсів, після чого очікується, що угода буде виконуватися належним чином країною-реципієнтом. Питання - як стимулювати реципієнта допомоги виправдати такий кредит довіри, якщо далеко не всі з них схильні поважати принцип pacta sunt servanda? Донори дійшли наступної відповіді - зумовлювати надання допомоги.

Поняття «обумовленість» (англ, conditionality) виникло у 1980-х роках у контексті програм структурної перебудови МВФ та Світового банку. Їм також можна описати практиковану ЄС прив’язку надання допомоги розвитку до дотримання реципієнтом стандартів у галузі прав людини або демократичного управління. Приватним випадком обумовленості є

«пов’язана допомога» (англ, «tied aid») та надання допомоги у вигляді кредитів та грантів за умови, що товари та послуги, необхідні для реалізації проекту, купуватиме реципієнт у компаній країни-донора.

Філіп Данн і Майкл Рігнер пишуть про те, що сьогодні донори допомоги практикують два типи обумовленості: «екс-анте» та «екс-пост». «Екс-анте» - це вимоги, які висуваються як попередня умова для надання допомоги. Вони можуть і не бути включені в угоду про надання допомоги, а набувати форми політичних зобов’язань, які часто містяться в так званих «листах про наміри». Як правило, такі умови передбачені внутрішнім правом донорів та не підлягають обговоренню між ними та реципієнтами. Як приклад можна навести «Гарантії та політику стійкості» (англ. Safeguards and sustainability policies), розроблені Світовим банком для запобігання та пом’якшення негативного впливу його проектів на людей та навколишнє середовище.

«Екс-пост» - це не окремі умови, як правові наслідки недотримання умов «екс-анте». Йдеться про зупинення траншів, вимоги щодо проведення переговорів, повернення вже наданих коштів або зупинення договору на підставі статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (Стаття регулює питання припинення договору або зупинення його дії внаслідок порушення).

Поза сумнівом, застосування «обумовленості» як методу стимулювання країн-реципієнтів до дотримання договірних зобов’язань може розцінюватися як порушення принципу невтручання у внутрішні справи держави і тому цілком заслуговує на певні критичні відносини. З іншого боку, висування з боку донорів вимог, пов’язаних з розвитком інститутів демократії, дотриманням прав людини, охороною навколишнього середовища, залишає населенню країн-реципієнтів не дуже великий, але все-таки шанс на те, що їхні уряди розроблятимуть та дотримуватимуться національних стратегій розвитку, спрямованих на підвищення добробуту людей, а не лише власне збагачення.

Європейське право допомоги на цілі розвитку. Європейське економічне співтовариство, з самого моменту свого заснування приділяло увагу питанням сприяння розвитку зарубіжних країн. Спочатку ця діяльність здійснювалася Францією, Бельгією та Великою Британією (після вступу до Співтовариства в 1973 році) і була пов'язана з їх колишніми колоніями в Африці на південь від Сахари. Сьогодні майже всі двадцять вісім країн-членів ЄС є донорами офіційної допомоги з метою розвитку (жодна країна-член ЄС не є її реципієнтом). ЄС загалом є двадцять дев'ятим донором допомоги розвитку та як такий є одним із найбільших донорів офіційної допомоги з метою розвитку у світі.

Оскільки співробітництво з метою розвитку входить до сфери спільної компетенції ЄС та його держав-членів, діяльність ЄС з надання допомоги розвитку не перешкоджає державам-членам у здійсненні їх власних повноважень у цій галузі. Всі вони зобов'язані доповнювати і посилювати один одного. ЄС виступає як платформа для колективних дій і координує зусилля держав-членів для підвищення ефективності допомоги розвитку.

До того, як ми перейдемо до дослідження європейського права допомоги розвитку, приділимо трохи уваги основним установам, задіяним у цій сфері - Європейській службі зовнішньополітичної діяльності (European External Action Service, EEAS) та Генеральному директорату з розвитку та співробітництва (англ. Directorate-General for Development and Cooperation, DEVCO).

Європейську службу зовнішньополітичної діяльності було створено за рішенням Ради Міністрів від 26 липня 2010 року. Це унікальне відомство, яке перебуває у підпорядкуванні Верховного представника Європейського союзу із закордонних справ та політики безпеки, віце-президента Європейської комісії. Воно забезпечує узгодженість та координацію зовнішньої політики ЄС (у тому числі співробітництва з метою розвитку) та готує пропозиції з питань політики, здійснюючи її реалізацію після затвердження Радою та Європейським парламентом. Генеральний директорат з розвитку та

співробітництва був створений 3 січня 2011 року і є результатом злиття підрозділів колишнього Генерального директорату з розвитку та відносин з країнами Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону (англ. Directorate-General for Development and Relations with African, Caribbean and Pacific States) з Агентством європейської допомоги (EuropeAid). Генеральний директорат з розвитку та співробітництва відповідає за визначення європейської політики в галузі розвитку та забезпечення її ефективної реалізації.

Слід також зазначити, що країнам-партнерам і регіонам Африки, Карибського та Тихоокеанського басейнів (країни АКТ) та заморським країнам та територіям допомога розвитку надається з Європейського фонду розвитку - окремого бюджетного фонду, що фінансується державами-членами ЄС на на основі спеціальних внесків; решті країн - з основного бюджету ЄС.

Тепер безпосередньо про європейське право допомоги розвитку. До цього терміну нас підштовхнули роботи професора Філіпа Данна, який оперує поняттям «право допомоги розвитку» (англ, development aid law). На нашу думку, термін «право допомоги розвитку» може бути використаний для позначення нормативної основи діяльності міжнародних структур у сфері надання допомоги розвитку, зокрема ЄС.

Виходячи із загальних уявлень про джерела права ЄС, джерелами європейського права допомоги розвитку є акти первинного права, міжнародні договори та акти вторинного права. Таким чином, європейське право допомоги розвитку ґрунтується на поєднанні джерел міжнародно-правової природи та внутрішнього права Союзу.

До актів первинного права належать Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу, які стоять на чолі ієрархії джерел європейського права допомоги розвитку. Вони розмежовують компетенцію Союзу та держав-членів та визначають повноваження органів, які здійснюють діяльність з надання допомоги розвитку.

Частина V Розділ III Договору про функціонування Європейського Союзу – співпраця з третіми країнами та гуманітарна допомога – визначає принципи та цілі політики ЄС у сфері надання допомоги розвитку.

Стаття 208 Договору говорить: ¡політика Союзу у сфері співробітництва на підтримку розвитку проводиться в рамках принципів та цілей зовнішньополітичної діяльності Союзу. У ній також сказано, що головною метою політики Союзу в цій сфері є скорочення і, зрештою, викорінення бідності. Союз враховує цілі співробітництва на підтримку розвитку при здійсненні тих напрямів політики, які здатні впливати на країни, що розвиваються.

Стаття 210 Договору про функціонування Європейського Союзу встановлює форми взаємодії між Союзом і державами-членами, для взаємодоповнюваності та підвищення ефективності дій, а саме: координації політики, що проводиться ними у сфері співробітництва на підтримку розвитку; узгодження програм допомоги, у тому числі в рамках міжнародних організацій та в ході міжнародних конференцій; проведення спільних заходів. Також сказано, що в разі потреби держави-члени роблять внесок у реалізацію програм допомоги Союзу.

Міжнародні договори, укладені між ЄС, з одного боку, і третіми країнами чи організаціями, з іншого боку, становлять другу групу джерел європейського права допомоги розвитку, оскільки вони підпорядковані первинному праву ЄС. Ці угоди є обов’язковими для інститутів Союзу та держав-членів.

Насамперед, це Угода про партнерство між країнами АКТ та Європейською спільнотою та її державами-членами - так звана Угода Котону (фр. L'accord de Cotonou), підписана 23 червня 2000 року. Угода Котону замінила четверту Ломейську конвенцію (фр. La convention de Ьотй) і спрямована на сприяння та прискорення економічного, культурного та соціального розвитку країн АКТ. Угода Котону двічі переглядалася - у 2005 та 2010 роках – і в сучасній його версії регулює відносини між ЄС та

країнами АКТ до 2030 року. Складова Угоди, регулююча питання у сфері надання допомоги розвитку, проявляється у закріпленні різних форм допомоги та підтримки зусиль у сфері розвитку, що робляться країнами АКТ.

Що стосується країн, які не входять до АКТ, то надання допомоги їм передує укладення двосторонніх угод про фінансування, які зазвичай приймають форму контрактів на надання допомоги (англ, aid contracts). Укладаються і виконуються вони відповідно до Практичного керівництва з контрактних процедур у зовнішньополітичній діяльності ЄС, прийнятим Генеральним директоратом з розвитку та співробітництва.

Відповідно до Посібника з фінансових та договірних процедур Генерального директорату з розвитку та співробітництва, відносини ЄС з країнами-партнерами, державами-членами, міжнародними організаціями та іншими донорами також можуть бути організовані через Угоди про передачу (англ. Transfer Agreements), Угоди про внески (англ. Contribution Agreements), Угоди про делегування непрямого управління (Indirect Management Delegation Agreements) та Угоди про адміністрування (англ. Administration Agreements).

Враховуючи той факт, що політика ЄС у сфері надання допомоги розвитку передбачає співпрацю з багатосторонніми структурами, існує низка угод, підписаних між Союзом та відповідними організаціями.

Наприклад, 29 квітня 2003 року Європейське співтовариство та ООН підписали: Рамкову фінансово-адміністративна угода, яка визначає фінансові та договірні аспекти програм допомоги та проектів, що фінансуються ЄС. Воно ж застосовується і до «угод щодо конкретних внесків» (англ, «contribution-specific agreements»), підписаних між організаціями. Аналогічно, функціональні аспекти співробітництва між ЄС та Світовим банком забезпечуються Рамковою угодою про цільові фонди та спільне фінансування від 20 березня 2009 року.

Крім Договору про Європейський Союз, Договору про функціонування Європейського Союзу та міжнародних договорів, укладених між ЄС та

іншою державою/групою держав або міжнародною організацією, джерела європейського права допомоги розвитку також представлені низкою актів вторинного права. Йдеться про документи, що регламентують розмір допомоги, що надається з бюджету ЄС (надається в рамках інструментів зовнішньополітичної діяльності та програм ЄС) та Європейського фонду розвитку.

Найбільш важливими з чинних на сьогоднішній день є:

1. Регламент Ради (ЄС, Євратом) від 2 грудня 2013 року, який затвердив новий фінансовий інструмент для зовнішньополітичної діяльності ЄС - Багаторічний рамковий бюджет на 2014-2020 роки (англ. Multiannual Financial Framework 2014-2020). Частина документа, під назвою «Глобальна Європа» (англ. Global Europe), передбачає виділення коштів на зовнішньополітичну діяльність ЄС, у тому числі допомогу розвитку (за винятком допомоги, що виділяється з Європейського фонду розвитку). Багаторічний рамковий бюджет зосереджує ЄС на наданні допомоги з обмеженою кількістю напрямів у кожній країні (найбільш орієнтованим на зростання) і має на меті припинення або скорочення двостороннього фінансування тих країн, які здатні самостійно фінансувати свій розвиток.

2. Регламент Європейського парламенту та Ради від 11 березня 2014 року про створення фінансового інструменту для співпраці з метою розвитку на 2014-2020 роки, відомого як Інструмент співпраці з метою розвитку (англ. Development Cooperation Instrument). Замінив Регламент від 18 грудня 2006 року. Інструмент співпраці з метою розвитку є другим за величиною після Європейського фонду розвитку інструментом для фінансування співпраці з метою розвитку ЄС. Він спрямований на підвищення ефективності співробітництва ЄС у галузі розвитку шляхом зведення докупи попередніх численних географічних та тематичних механізмів. Він покликаний сприяти країнам, що розвиваються, на їхньому шляху до скорочення бідності та посилення стійкості розвитку та соціального прогресу через якнайшвидшу інтеграцію у світову економіку. Бюджет Інструменту становить 19661 млн.

євро у поточних ценах.

3. Регламент Ради від 26 травня 2014 року, який вносить зміни до Регламенту з фінансового регулювання, застосовний до 10-го Європейського фонду розвитку щодо здійснення перехідного періоду між 10-м Європейським фондом розвитку та 11-м Європейським фондом розвитку до набрання через Внутрішню угоду щодо 11-го Європейського фонду розвитку. Європейський фонд знаходиться поза загальним бюджетом ЄС і, таким чином, визначається окремими регламентами.

4. Регламент Ради Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2014 року щодо створення Європейського інструменту сусідства. Замінює Регламент від 24 жовтня 2006 року. Інструмент спрямований на просування демократії та прав людини, сталого розвитку та переходу до ринкової економіки в країнах, що межують з ЄС (фіксування передбачено для таких країн: Алжир, Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Республіка Молдова, Марокко, Палестина, Сирія, Туніс, Україна).

5. Регламент Ради Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2014 року про створення Інструменту сприяння країнам, які готуються вступити до ЄС. Інструмент призначений для надання Албанії, Боснії та Герцеговині, Ісландії, Косова, Чорногорії, Сербії, Туреччини та Колишньої югославської Республіки Македонія сприяння підготовці до вступу до ЄС, а саме реалізації політичних, інституційних, правових, адміністративних, соціальних та економічно реформ, необхідних для того, щоб відповідати цінностям Союзу та його правилам, стандартам, політиці та практиці.

6. Регламент Європейського парламенту та Ради про створення фінансового інструменту для просування демократії та прав людини у всьому світі від 11 березня 2014 року. Він замінив аналогічний Регламент від 20 грудня 2006 року. Документ спрямований на просування демократії та прав людини в країнах, що не входять до ЄС, та охоплює широкий спектр дій.

7. Регламент Європейського парламенту та Ради про створення

Інструменту стабільності та миру. Він замінює Регламент про створення Інструменту стабільності, термін дії якого закінчився 31 грудня 2013 року. Новий Регламент спрямований на підвищення ефективності та узгодженості актів ЄС у галузі запобігання конфліктам та кризовому реагуванню, готовності до криз, а також мирне будівництво та усунення загроз безпеці, у тому числі кліматичній.

ЄС також продовжує дотримуватися Європейського консенсусу щодо розвитку (англ. European Consensus on Development), прийнятого в 2005 році. Цей документ є угодою між державами-членами ЄС, Радою, Європейським Парламентом та Комісією щодо загального бачення політики ЄС у сфері сприяння розвитку. Європейський консенсус щодо сприяння розвитку призвів до прийняття у 2007 році Кодексу ЄС про застосування принципу взаємодоповнюваності та поділу праці для здійснення політики у сфері розвитку. Кодекс призначений для гармонізації практики донорів, розширення співпраці з іншими донорами та спільних програм фінансування.

Завершуючи опис, хочемо позначити, що, незважаючи на те, що європейське право допомоги розвитку включає значну кількість правових актів, діяльність ЄС у сфері, що розглядається, навряд чи може відбуватися тільки на їх основі. Не менш важливу роль відіграють документи, що мають політичний характер. Будучи членом Комітету зі сприяння розвитку ОЕСР та учасником форумів високого рівня підвищення ефективності допомоги, у своїй діяльності в галузі надання допомоги розвитку ЄС керується Римською декларацією про гармонізацію (2003 рік), Паризькою декларацією про ефективність допомоги (2005 рік), Акрською програмою дій (2008 рік) та Пусанським партнерством для ефективного співробітництва в галузі розвитку (2011 рік). Крім того, у грудні 2007 року ЄС прийняв спільну стратегію «Сприяння торгівлі» (англ. Aid for Trade), яка передбачає надання допомоги для підтримки зусиль країн-партнерів у галузі розвитку та розширення торгівлі як важіль для економічного зростання та скорочення злиднів. ЄС також бере участь в Ініціативі щодо боргу бідних країн з

високим рівнем заборгованості, започаткованої у 1996 році МВФ та Світовим банком.

Питання до практичного заняття:

1. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)
2. Паризька декларація щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги
3. Допомога розвитку як юридичний обов'язок
4. Угода про фінансування програми «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні»
5. Європейське право допомоги на цілі розвитку
6. Рамкова фінансово-адміністративна угода
7. Охарактеризувати Угоду про делегування непрямого управління

Питання для самостійної роботи:

1. Міжнародна офіційна допомога розвитку.
2. Допомога розвитку як юридичний обов'язок
3. Угоди про надання допомоги
4. Розглянути що таке «рамкова фінансово-адміністративна угода»
5. Особливості Угоди про внески
6. Угода про передачу
7. Угода про внески

8.Угода про делегування непрямого управління

9.Дослідити Європейське право допомоги на цілі розвитку

Теми рефератів:

1. Міжнародна офіційна допомога розвитку.
2. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)
3. Дослідити допомогу розвитку як юридичний обов'язок
4. Угоди про надання допомоги
5. Європейське право допомоги на цілі розвитку

Нормативна база:

1. Regulation (EU) No 230/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing an instrument contributing to stability and peace. OJ L 77, 15.3.2014 URL: http://eur-lex.europa.eu/search.html?qid=1419717887496&text= Instrument%20Contributing%20to%20Stability%20and%20Peace&scope=E URLEX&type=quick&lan g=en.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів, прийнята 23 травня 1969 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties. shtml.
3. Декларація соціального прогресу та розвитку, Прийнята резолюцією 2542 (XXIV) Генеральної Асамблеї від 11 грудня 1969 року. URL: http://www.un.org/ru/ documents/declconv/declarations/socdev.shtml.
4. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 року. URL: http:// www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнята резолюцією 2200 A (XXI) Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1966 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml.
6. Паризька декларація щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги від 02.03.2005 р. Офіційний вісник України. 2007. № 31(07.05.2007). Ст. 1247
7. Статут ООН. URL: http://www.un.org/ru/documents/charter/ index.shtml.
8. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, социальні та культурні права, прийняті резолюцією 63/117 Генеральної Асамблеї від 10 грудня 2008 року. URL: http:// www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/optprotocol_icescr.shtml.

Рекомендовані джерела:

1. Білозьор О. Безоплатна правова допомога: історія створення та перспективи розвитку // *Бюлетень Міністерства юстиції України : загальнодерж. наук.-практ. фахове вид*. 2020. № 1. С. 6-10.
2. Киян Є. М. Глобальна координація та офіційна допомога з метою розвитку задля досягнення цілей сталого розвитку // Економіка та держава : науково-практ. журн. 2020. № 10. С. 126-130.
3. Медвідь В. О. Міжнародна технічна допомога як один з інструментів сприяння розвитку демократії та громадянського суспільства в Україні// *Гілея : історичні науки, філософські науки, політичні науки*. 2018. Вип. 131 (№ 4). С. 97-100.
4. Порядок денний для розвитку : доклад Генерального секретаря (A/48/935), п. 140. URL: http://www.un.org/ru/documents/ods.asp7nFA/48/935.
5. Ремєскова Ю. О. Міжнародно-правові стандарти якості безоплатної правової допомоги // *Доступ до правосуддя у контексті судової реформи : матеріали загальнонац. юрид. форуму* (м. Сєвєродонецьк, 25 травня 2018 р.). С. 131-134
6. Система безоплатної правової допомоги розвиває доступ до медіації // *Бюлетень Міністерства юстиції України : загальнодерж. наук.-практ. фахове вид.* 2020. № 1. С. 16-17.
7. Хендель Н. В. Міжнародно-правова основа кластерного підходу ООН при наданні гуманітарної допомоги // *Конгрес міжнародного та європейського права :* (Одеса, 25-26 трав. 2018 р.). С. 26-28.
8. Broberg M. Governing by «consensuses» - on the legal regulation of the European Union’s development cooperation policy URL: http://subweb.diis.dk/graphics/ Publications/WP2010/WP2010-23-Goveming-by-Consensus-web.pdf.

ТЕМА 7. ДУАЛІЗМ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Лекційний курс

Розширення змісту принципу суверенної рівності держав. Спеціальний та диференційований режим у міжнародній торгівлі.Принцип загальної, але диференційованої відповідальності та відповідних можливостей. Диференціація в інших галузях міжнародного спілкування

Вступ до теми

Розширення змісту принципу суверенної рівності держав. З розпадом колоніальної системи «міжнародне право цивілізованих народів» перестає носити ієрархічний характер і міжнародне співтовариство стає «універсальним» та «мультикультурним». Бернард Ролінг називає ці процеси останньою фазою поступового переходу від світу, де домінує європейська меншість, у демократичний світ, у якому всі народи, великі й малі, багаті та бідні, будь-якого ступеня цивілізованості та культури беруть участь у суверенній рівності.

Формальна рівність, що випливає зі Статуту ООН та Декларації про принципи міжнародного права, однак, не відображає фактичної нерівності держав. Йдеться не про «природну» нерівність, а про нерівність, яку Джеральд Фіцморіс, цитуючи фразу «справедливість необов'язково має на увазі рівність» з рішення Міжнародного суду ООН у справі North Sea Continental Shelf, описав як «нав'язане і невиправдане», але можна виправити.

Нові держави відмовляються ігнорувати існування такої нерівності. Користуючись перевагами, що випливають із юридичної рівності, вони одночасно сприймають принцип суверенної рівності як інструмент їхнього придушення колишніми колонізаторами, що маскує кричущу фактичну нерівність держав. Як пише Мішель Віраллі у 1965 році, найважливішою функцією міжнародного права є встановлення між державами, незважаючи на існуючі між ними відмінності, мирні та вигідні для всіх відносин. При цьому логіка принципу суверенної рівності полягає в тому, що всі держави, навіть протилежні ідеології, ідентичні в одному - «економічної

самодостатності» (фр. suffisance ftconomique). Однак, дана гіпотеза підтверджується тільки щодо промислово розвинених країн, а для інших держав це поки що недосяжний незабаром ідеал.

Прагнення розширення змісту принципу суверенної рівності до створення умов фактичного зрівнювання держав означає повернення до проведення розбіжності у тому правовому статусі, яке формально рівність прагнуло ліквідувати. Іншими словами, будучи проти негативної дискримінації, нові держави виступають за встановлення позитивної дискримінації, наполягаючи на наданні їм спеціального статусу виходячи зі специфіки їх становища. На одній із сесій Комісії міжнародного права, присвяченої клаузулі про режим найбільшого сприяння, один з її членів, Арнольд Таме, зазначив, що надання однакового режиму країнам, які економічно не рівні, створює рівність лише з формальної точки зору, але фактично утворює нерівність. Цей висновок нагадав йому арістотелівське визначення рівності як вимагає нерівного ставлення до нерівним.

Слід зауважити, що заклики до відмови від формального трактування принципу суверенної рівності держав і до розширення її змісту не суперечать ідеї юридичної рівності держав. Принцип суверенної рівності покликаний захищати «слабких» від зловживань міццю з боку «сильних». Головним є забезпечення рівної спроможності держав створювати правничий та приймати обов’язки, рівного права брати участь у вирішенні міжнародних проблем, рівної обов’язкової сили норм міжнародного права. Це не виключає надання окремим державам або групам держав спеціального режиму, якщо відповідне рішення було прийнято на недискримінаційній, рівноправній основі.

Таким чином, як зазначив Жан Тускоз, міжнародне право намагається виступити в ролі соціального права: підтримувати принцип рівності держав, одночасно проводячи різницю між ними залежно від їх реального становища і надаючи їм спеціальні права, щоб певним чином скоригувати існуючу між ними фактичну нерівність. Тому у ньому починають отримувати закріплення

становища, диференціюючі правничий та обов'язки країн з їх фактичних можливостей.

Зазначимо, що не йдеться про застосування одних і тих самих норм міжнародного права диференційовано з урахуванням рівня розвитку держав, або, тим більше, про розщепленість міжнародного права на два рівнозначні правила: першого, що регулює взаємини розвинених держав, і другого - чинного у відносинах між розвиненими і країнами, що розвиваються, і між останніми, а про існування дуалізму правових режимів регулювання відносин між державами. До них відносяться:

загальний режим, що ґрунтується на принципі взаємності і не передбачає ніякої асиметрії у правах та обов'язках держав;

диференційований режим, що розпізнає і реагує на фактичну нерівність держав шляхом накладення на них різного обсягу прав та обов'язків. Сюди можна віднести одностороннє надання преференцій, а також допомоги у виконанні міжнародних зобов'язань.

Диференційований режим, у свою чергу, може набувати однієї з двох форм:

визначення прав та обов'язків держав виходячи з їх входження в будь-яку групу («розвинені країни», «розвинуті країни», «найменш розвинені країни», «перехідні економіки»);

підхід, який дозволяє брати до уваги індивідуальні особливості сторін, характер регульованих відносин, цілі та завдання, які стоять перед їх суб'єктами.

Диференціація прав та обов'язків країн і раніше була відома міжнародному праву. Статут ООН 1945 року (статті 23, 27) надає п'ятьом державам статус постійних членів Ради Безпеки і право керування його рішень. Ще один приклад - бреттон-вудські структури (МВФ і Світовий Банк), рішення у яких приймаються з урахуванням економічного потенціалу держав-членів, оскільки їх кількість голосів визначається квотами в статутном капіталі. Філіп Куллет вважає, що передбачена Віденською

конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року можливість робити застереження до багатосторонніх договорів також є прикладом диференціації.

Диференціація, проте, у тих відносин між державами, які мають нерівні можливості, й не так зводиться до наділення деяких із них додатковими правами, скільки до підвищення здатності економічно слабких держав конкурувати з сильнішими партнерами і, як наслідок, розвиватися.

Спеціальний та диференційований режим у міжнародній торгівлі. Найбільш очевидним втіленням і проявом ідеї дуалізму правових режимів є застосування спеціального та диференційованого режиму в торговельно-економічних відносинах за участю країн, що розвиваються (рідше - країн з перехідною економікою). Спеціальний та диференційований режим означає визнання винятків із принципів недискримінації, взаємності та режиму найбільшого сприяння для надання країнам, що розвиваються, додаткових прав та преференцій. Надання преференцій (переваг, пільг, поступок) щодо іноземних товарів, послуг та іноземної економічної діяльності складає зміст режимів міжнародної торгівлі. Як зазначає Мілан Булажич, преференційний і невзаємний режим для країн, що розвиваються, у всіх галузях міжнародного співробітництва, де це можливо, що виходить з економічної нерівності між країнами, привніс ідею юридичної нерівності в сучасне міжнародне право, засноване на принципі суверенної рівності держав, і «позитивну дискримінацію» в міжнародні економічні відносини на користь країн.

Спочатку багатостороння торгова система не проводить різницю між країнами. Як пише Роберт Ху дек, історія ГАТТ починається з правових відносин, заснованих головним чином на паритетності зобов’язань, з дуже обмеженими, майже символічними винятками. З роками акценти зміщуються до односторонніх невзаємних і преференційних відносин, яких вимагають країни.

Передумови запровадження спеціального і диференційованого режиму в торговельно-економічні відносини з участю розвивається створює набрання

чинності 7 жовтня 1957 року тексту статті XVIII ГАТТ - «Урядова допомога економічному розвитку», - узгодженого на Сесії сторін у 1954-1955 роках. У примітках Робочої групи по «Кількісним обмеженням», що стосуються загального спрямування статті XVIII у редакції 1955 року, сказано: «...загальна концепція нової статті полягає в тому, що економічний розвиток відповідає цілям Генеральної угоди, а підвищення загального рівня життя слаборозвинених країн, що має стати результатом економічного розвитку, сприятиме досягненню цілей цієї Угоди. У цьому сенсі новий текст є новий і більш позитивний підхід до проблеми економічного розвитку, а також шляхів і способів узгодження потреб економічного розвитку з зобов'язаннями про проведення торгової політики, прийнятими в рамках Генеральної угоди.

У ході роботи першої сесії Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), за допомогою якої країни, що розвиваються, прагнули привернути увагу міжнародного співтовариства до своїх потреб, які, на їхню думку, не враховувалися в ході переговорів у рамках ГАТТ, ними піднімається питання. історичної та юридичної відповідальності промислово розвинених країн перед країнами, що розвиваються, за колоніальний гніт, економічну відсталість, нееквівалентний обмін на світовому ринку, втрати від погіршення цін на сировинні товари виробництва країн, що розвиваються. У прийнятих на першій ЮНКТАД «Принципах, що визначають міжнародні торговельні відносини та торговельну політику, що сприяє розвитку» (так звані «Женевські принципи») вперше знаходить закріплення можливість винятків із принципу взаємності та режиму найбільшого сприяння для створення преференційних режимів для країн, що розвиваються. Принцип 8 говорить: нові преференційні поступки, як тарифні, так і нетарифні, повинні надаватися всім країнам, що розвиваються, і такі поступки не повинні поширюватися на розвинені країни. Країни, що розвиваються, не повинні поширювати на розвинені країни преференційний режим.

В основу роботи конференції лягає доповідь, підготовлена Раулем Пребішем як Генерального секретаря ЮНКТАД. У ньому йдеться про несправедливість багатосторонньої торговельної системи через існування однакового режиму для нерівних в економічному відношенні держав, що призводить до їхньої фактичної нерівності. У доповіді також рекомендується встановлення спеціального режиму в торгівлі за участю країн, що розвиваються, який повинен характеризуватись невзаємними зобов'язаннями, наданням преференцій країнам, що розвиваються, а також укладенням регіональних торгових угод між ними.

Наступний етап - набрання чинності 27 червня 1966 року Протоколу про внесення змін до ГАТТ, що вводить частину IV «Торгівля та розвиток». Рішення про початок переговорів про внесення до ГАТТ поправки для запровадження частини IV приймається 21 травня 1963 року у зустрічі міністрів країн-членів СОТ. Під час обговорення заходів щодо розширення торгівлі країн, що розвиваються, як засіб стимулювання їх економічного розвитку «міністри визнали необхідність належної правової та інституційної бази для створення договірним сторонам можливості для виконання своїх обов'язків, пов'язаних з діяльністю з розширення торгівлі менш розвинутих країн». На другій спеціальній сесії Договірних Сторін, що проходила 8 лютого 1965 року, її голова, представляючи на затвердження протокол про внесення до ГАТТ частини IV, робить таку заяву: «Ця нова частина зрозуміло показує, що заохочення торгівлі менш розвинених країн та надання ширшого доступу їхньої продукції на світові ринки були серед основних цілей договірних сторін. Ці цілі тепер викладені у новій статті XXXVI. Стаття XXXVII містить зобов'язання у сфері торговельної політики, яку сторони прийматимуть з метою сприяння досягненню цих цілей. Стаття XXXVIII закріплює умови здійснення спільних дій Договірних Сторін, як у рамках ГАТТ, так і у співпраці з іншими міжурядовими органами, спрямованих на досягнення цих цілей».

Далі слідує друга ЮНКТАД, що відбулася в 1968 році в Ніо-Делі. Після погодження Спеціальним комітетом з преференцій основних принципів преференційного режиму на конференції приймається рішення про створення Загальної системи преференцій (Generalized System of Preferences). Як зазначено в Резолюції 21 (II), прийнятій на конференції, «...цілями узагальненої, невзаємної, недискримінаційної системи преференцій на користь країн, що розвиваються, у тому числі спеціальних заходів в інтересах найменш розвинених серед країн, що розвиваються, є: а) збільшення їх доходів від експорту; б) сприяння їхній індустріалізації; та с) скорочення темпів їх економічного зростання».

Переломним моментом стає прийняття в 1979 році в ході Токійського раунду багатосторонніх торгових переговорів «Рішення про сприятливий і диференційований режим, взаємність і повну участь країн, що розвиваються» (відоме як «дозвільне застереження», англ, «enabling clause»). У преамбулі Рішення держави визнають, що становище найменш розвинених країн та необхідність забезпечення їх ефективної участі у світовій торговій системі, а також вжиття подальших заходів щодо покращення їх торговельних можливостей, вимагає введення зобов'язань та поступок, що відповідають їхньому індивідуальному розвитку, фінансовим та торговим потребам або їх адміністративним та інституційним можливостям. У Рішенні також сказано, що, незважаючи на положення статті I ГАТТ, Договірні Сторони можуть надавати країнам, що розвиваються, диференційований і більш сприятливий режим без надання аналогічного режиму іншим Договірним Сторонам. Це положення поширюється на: а) преференційний тарифний режим, що надається розвиненими сторонами товарів, виробленим у країнах, що розвиваються, відповідно до Загальної системи преференцій; б) диференційований і сприятливіший режим щодо положень ГАТТ, що стосуються нетарифних заходів, регульованих положеннями документів, прийнятих у рамках багатосторонніх переговорів, що проводяться під егідою ГАТТ; с) регіональні або глобальні домовленості, укладені між найменш

розвиненими сторонами для взаємного скорочення або ліквідації тарифів, а також для взаємного скорочення або усунення нетарифних заходів на продукти, що імпортуються з однієї такої країни до іншої; d) спеціальний режим для найменш розвинених серед країн, що розвиваються, в контексті будь-яких спільних або спеціальних заходів на користь країн, що розвиваються. Дозвільне застереження також передбачає, що розвинені країни не можуть очікувати взаємності від країн, що розвиваються, і повинні проявляти максимальну стриманість у наданні поступок найменш розвиненим країнам.

Прийняття дозвільного застереження легалізує створення диференційованого і більш сприятливого режиму для країн, що розвиваються, у тому числі дискримінаційні тарифні схеми, прийняті розвиненими країнами на користь імпорту з країн, тобто Загальну систему преференцій і Глобальну систему торгових преференцій, а також регіональні торгові угоди, відповідно до яких країни, що розвиваються, можуть надавати один одному певні поступки.

Наступний етап - укладання 15 квітня 1994 року Марракешську Угоди про заснування СОТ. У преамбулі Угоди чітко зафіксовано необхідність у позитивних зусиллях, спрямованих на забезпечення країнам, що розвиваються, і особливо найменш розвиненим з них, гарантованої частки в зростанні міжнародної торгівлі, порівнянної з потребами їх економічного розвитку, а в статті XI сказано, що від даних країн, визнаних такими ООН, потрібне лише прийняття зобов'язань і поступок, сумісних з їх індивідуальним розвитком, фінансовими та торговими потребами або їх адміністративними та інституціональними возможностями.

Останнім етапом є Дохійський раунд багатосторонніх торгових переговорів між членами СОТ, який офіційно розпочався на Четвертій конференції міністрів країн-членів СОТ у листопаді 2001 року в Досі (Катар). Отримавши назву Дохійський порядок денний розвитку (англ. Doha Development Agenda), цей раунд спрямований на сприяння інтеграції країн,

що розвиваються, особливо найменш розвинених країн, у багатосторонню систему СОТ. Спеціальному та диференційованому режиму присвячено пункт 44 Декларації міністрів, прийнятої членами СОТ у Досі 14 листопада 2001 року, в якому було підтверджено, що положення про спеціальний та диференційований режим є невід'ємною частиною угод СОТ. Також відзначено, що всі положення угод СОТ, що належать до цього режиму, для підвищення їхньої дієвості та ефективності будуть переглянуті з метою посилення та уточнення. У Декларації також сказано, що пропозиція країн-членів СОТ, що розвиваються, про створення рамкової угоди про спеціальний і диференційований режим будуть враховані і буде розглянуто питання про те, якими шляхами диференційований режим на користь країн, що розвиваються, може бути інкорпорований у правову конструкцію СОТ.

Найважливішим механізмом надання розвиненими країнами одностороннього невзаємного преференційного доступу на свої ринки для країн, що розвиваються, з метою сприяння їх економічному зростанню через стимулювання експорту є Загальна система преференцій (ВСП). У рамках схем ВСП окремі товари, що походять з країн, що розвиваються, оподатковуються тарифами нижче ставки найбільш сприятливої нації. Найменш розвиненим країнам надається спеціальний преференційний режим, а також істотніші тарифні поступки. Після розпаду СРСР у якості бенефіціарів схем ВСП можуть також виступати країни з перехідною економікою. Наприклад, Україна почала користуватися режимом ВСП, починаючи з 1993 року, після його поширення на певні українські товари ЄС, Канадою, США та деякими іншими країнами. При цьому до 1997 року вона одночасно виконувала і функцію країни, яка надає преференції як один із правонаступників колишнього СРСР.

В даний час секретаріат ЮНКТАД повідомлено про 13 національних преференційних схем, що надаються Австралією, Білоруссю, Болгарією, Європейським Союзом, Канадою, Новою Зеландією, Норвегією, Росією, США, Туреччиною, Швейцарією, Естонією, Японією.

Регіональні торгові угоди стали альтернативою багатостороннім переговорам у глобальному масштабі, на які можуть йти роки. Держави охоче вступають в угоди між більш обмеженою кількістю учасників, які мають спільні інтереси в галузі торгівлі та інвестицій, більш тісні економічні та культурні зв'язки та географічно близьких. Ця тенденція призвела до утворення таких найбільших зон вільної торгівлі, як ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН та ін.

Для багатьох регіональних торгових угод характерна орієнтованість положень про спеціальний і диференційований режим на конкретні сектори економіки, особливі проблеми, які зазнають слабших учасників, а також просування гармонійного і збалансованого розвитку всіх сторін і зменшення нерівності між різними районами в регіоні. На думку Соні Ролланд, це говорить про те, що учасники регіональних торгових угод вважають положення про спеціальний та диференційований режим засобом досягнення більш серйозних цілей угоди.

В цілому, на відміну від угод СОТ, у регіональних торгових угодах надання спеціального та диференційованого режиму частіше відбувається на постійній основі. Регіональні торгові угоди також поширюються на різні категорії країн, виходячи за рамки класифікації, розвинена найменш розвинена країна, прийнята в СОТ.

Принцип загальної, але диференційованої відповідальності та відповідних можливостей. Проявом дуалізму правових режимів можна також вважати дію принципу загальної, але диференційованої відповідальності та відповідних можливостей у міждержавних відносинах, що виникають з приводу захисту навколишнього середовища, а також вирішення глобальних екологічних проблем. Фінський вчений Туула Хонконен резюмувала основну спрямованість принципу загальної, але диференційованої відповідальності наступним чином: служити підтвердженням того, що кожен несе свою частку відповідальності за вирішення великомасштабних екологічних проблем, з визнанням того, що

деякі члени міжнародного співтовариства набагато кращі, ніж інші, пристосовані до вирішення цих проблем Вона ж зауважила, що «загальна» та «диференційована» відповідальність невіддільні один від одного. Одне не може існувати без іншого. Прийменник «але» може бути легко замінений на прийменник «і». Принцип загальної, але диференційованої відповідальності, - це і один із способів поєднати на міжнародному рівні питання в галузі навколишнього середовища та зміни клімату з «розвитком», і можливість зробити зобов'язання держав більш пропорційними.

Принцип загальної, але диференційованої відповідальності включає в себе два елементи. Перший - це обов'язок всіх членів міжнародного співтовариства здійснювати активні спільні та узгоджені дії, спрямовані на збереження та захист природних ресурсів (у тому числі ресурсів тваринного світу) та просторів, що становлять «спільний інтерес». Вперше ця ідея знаходить втілення в Міжнародній конвенції з регулювання китобійного промислу (1946 рік), яка визнає в преамбулі, що «народи всього світу зацікавлені в збереженні для майбутніх поколінь тих величезних природних багатств, які є стадами китів», і що «у загальних інтересах необхідно у найкоротший термін довести поголів'я китів до найвищої чисельності»

Невдовзі після цього держави визнають, що у їхніх спільних інтересах вжиття заходів щодо збереження та захисту експлуатованих рибних запасів. Так, у Конвенції про створення Міжамериканської комісії з тропічного тунцю (1949 рік) проблеми видобутку тунця у статті 1 описані як такі, що викликають «загальну стурбованість». У Міжнародній конвенції про рибальство у відкритому морі в північній частині Тихого океану (1952 рік) сторони висловлюють надію на те, що вона служитиме спільним інтересам людства, так само як і інтересам сторін (стаття II).

Принцип загальної, але диференційованої відповідальності та відповідних можливостей зазнає ще однієї істотної трансформації. Від принципу «зразка 1992 року» його відрізняє, по-перше, відповідальності» і, по-друге, відмова від дихотомії розвинених країн. У його основу покладено;

більш гнучка і прагматична диференціація, що виходить із можливостей кожної держави. Більше того, диференціація стає частиною всієї діяльності, пов'язаної з реалізацією порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року, а не зводиться переважно до природоохоронного аспекту.

Диференціація в інших галузях міжнародного спілкування. Приклади диференціації прав та обов'язків держав на основі їх фактичних можливостей не обмежуються нормами, які розвинулися навколо спеціального та диференційованого режиму в міжнародній торгівлі та принципу загальної, але диференційованої відповідальності у відносинах, що виникають з приводу захисту навколишнього середовища та рішення глобальних екологічних проблем Їх можна знайти у низці інших міжнародних договорів.

Одним із перших міжнародних договорів, який звернув увагу на необхідність диференціації прав і обов'язків держав, був Версальський мирний договір 1919 року, стаття 427 якого говорить: «відмінності в кліматі, в звичаях, в економічній обстановці та в промислових традиціях ускладнюють негайне досягнення абсолютної однаковості за умов праці». Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, кожна держава зобов'язана вжити заходів до реалізації прав, закріплених у Пакті «в максимальних межах наявних ресурсів» (стаття 2). Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 рік) свідчить, що кожна держава для захисту культури та природної спадщини для майбутніх поколінь робитиме все можливе ... на межі власних ресурсів (стаття 4). Конвенція МОП про мінімальний вік для прийому на роботу 1973 року, стаття 2, п. 4: незалежно від положень параграфа 3 цієї статті, Член Організації, чия економіка та система освіти недостатньо розвинені, може, після консультації із зацікавленими організаціями підприємців та трудящих, де такі існують, спочатку встановити вік у чотирнадцять років як мінімальний.

Хочемо відзначити, що дані статті Конвенції ООН з морського права є результатом зусиль країн, що розвиваються, з проголошення морського дна за межами національної юрисдикції та її ресурсів «спільною спадщиною людства». На думку деяких учених, концепція загальної спадщини людства є одним із проявів міжнародного права розвитку. Такої позиції, наприклад, дотримується М. М. Агбомен. Автор пише, що концепція «загальної спадщини людства» стала певною знахідкою для країн, що розвиваються, яку вони спробували звернути на користь свого економічного розвитку. Далі, однак, намагаючись відповісти на запитання, чи здатна ця концепція реально допомогти розвитку слаборозвинених країн, він приходить до висновку, що концепція більш протегічна потребам розвинених країн у забезпеченні сировиною, ніж допомоги країнам, що розвиваються.

Говорячи про диференціацію прав і обов'язків держав, заснованої на нерівності їх фактичних можливостей для розвитку, не можна залишити без уваги міжнародні інвестиційні угоди. Незважаючи на широке визнання того, що іноземні інвестиції надають позитивний вплив на розвиток (стимулювання економічного зростання, підвищення продуктивності, створення нових робочих місць, збільшення податкових надходжень, посилення внутрішньої конкурентної боротьби і, як результат, більш активне використання інноваційних методів і технологий), міжнародні інвестиційні угоди здебільшого грунтуються на принципі взаємності і обов'язків імпортерів та експортерів капіталу.

Декілька прикладів диференціації обов'язків розвинених країн, що розвиваються, в міжнародних інвестиційних угодах ми все-таки можемо навести. По-перше, розвинені країни можуть виявити «співчуття» до партнерів, які перебувають на нижчому рівні розвитку, звільняючи їхню відмінність від дотримання певних договірних зобов'язань. Так, у статті 14 (3) Інвестиційної угоди про створення Загальної інвестиційної зони КОМЕСА (англ. Investment Agreement for the COMESA Common Investment Area) 2007 року сказано, що різні держави-члени знаходяться на різних

рівнях розвитку і можуть не досягти однакових стандартів одночасно. Тому пункти статті щодо заборони відмови у правосудді та затвердження мінімального стандарту поводження з іноземцями не створюють єдиний міжнародний стандарт.

Деякі двосторонні інвестиційні договори звільняють сторони від взаємних зобов'язань щодо надання іноземним інвесторам національного режиму. Як приклад можна навести Угоду про заохочення та взаємний захист інвестицій, підписану в 1986 році між КНР та Великобританією, у статті 3 якої сказано, що кожна з Договірних Сторін надаватиме інвестиції, здійсненим громадянами або компаніями іншої Договірної, національний режим у міру можливості (англ, to the extent possible). В окремих випадках двосторонні інвестиційні договори допускають відступ від зобов'язань щодо надання національного режиму, залишаючи за однією або обома сторонами право вводити спеціальний режим для дрібної промисловості (англ, small-scale industry). Наприклад, у додатку до Угоди між Урядом США та Урядом Республіки Гондурас про взаємне заохочення та захист інвестицій 2001 року сказано, що Уряд Гондурасу може не надавати інвесторам зі США національний режим у дрібній промисловості та торгівлі, якщо загальна сума інвестованого капіталу перевищує 40 тисяч дол. (LUA або еквівалентної суми в національній валюті).

Диференціацію зобов'язань можна побачити і в тому, що деякі двосторонні інвестиційні договори дозволяють сторонам виключати окремі галузі або сектори зі сфери дії договору. Наприклад, у Угоді між Урядом України та Урядом Канади про сприяння та захист інвестицій 1995 року сказано, що для окремих сфер або випадків, перелічених у Додатку до Угоди, можливі винятки з національного режиму (стаття IV). Канада залишає за собою право вносити винятки до таких секторів або випадків, як: соціальні послуги; послуги в будь-якому іншому секторі; державні цінні папери; ценз осілості для володіння землею на узбережжі океану. Україна, своєю чергою, залишає за собою право вносити винятки у такі сектори чи випадки:

підприємства, які будують ядерні об’єкти; морський транспорт, у тому числі каботаж; повітряний транспорт; електричну енергію від ядерної енергетики; приватизація об’єктів освіти, спорту, медицини та науки, які фінансуються з державного бюджету; підприємства з видобутку солі; підприємства з видобутку та переробки рідкісноземельних елементів та інших радіоактивних елементів; володіння та управління теле- та радіостанціями.

Хочемо відзначити, що це розглянуті вище приклади є винятками із загальних правил, а незначні поступки, куди йдуть країни-експортери капіталу, швидше пояснюються переслідуванням власних інтересів, а чи не сприйнятливістю до проблем у сфері розвитку контрагентів.

В цілому ж значення диференціації в міжнародному праві швидко зростає і все більше питань, що становлять інтерес на міжнародному рівні, ймовірно, призведе до визнання необхідності надання диференційованого режиму та в інших сферах у майбутньому. Спостерігатися при цьому будуть дві тенденції:

кінець епохи спеціального та диференційованого режиму та загальної, щодо диференційованої відповідальності для всіх країн, що розвиваються, як єдиної групи;

вихід на перший план диференціації держав залежно від предмета правовідносин і різноманітних факторів замість дихотомії «різні - країни, що розвиваються».

Питання до практичного заняття:

1. Розширення змісту принципу суверенної рівності держав
2. Спеціальний та диференційований режим у міжнародній торгівлі
3. Принцип загальної, але диференційованої відповідальності та відповідних можливостей
4. Диференціація в інших галузях міжнародного спілкування

Питання для самостійної роботи:

1. Принципу суверенної рівності держав

2. Формальна рівність

3. Декларація про принципи міжнародного права

4. Принцип суверенної рівності

5. Загальний режим

6. Поняття «диференційований режим»

7. Розвинені країни», «розвинуті країни», «найменш розвинені країни», «перехідні економіки»

8. Статут ООН 1945 року

9. Історія ГАТТ

10. «Женевські принципи»

11. «Торгівля та розвиток»

12. ЮНКТАД

13. Дохійський раунд багатосторонніх торгових переговорів між членами СОТ

Теми рефератів:

1. Зміст принципу суверенної рівності держав
2. Спеціальний та диференційований режим у міжнародній торгівлі
3. Поняття «принцип загальної»
4. Форми диференційованого режиму

Нормативна база:

1. Віденська конвенцієя про право міжнародних договорів 1969 року. [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
2. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text
3. Декларація про право на розвиток, прийнята резолюцією 41/128 Генеральної Асамблеї від 4 грудня 1986 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.s html.

4. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.
5. Конвенції ООН з морського права. URL: http://consultant.parus.ua/?doc=00O5WDC64C
6. Конвенція МОП про мінімальний вік для прийому на роботу 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054#Text
7. Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_422#Text
8. Міжнародна конвенція про рибальство у відкритому морі в північній частині Тихого океану (1952 рік). URL: https://docs.cntd.ru/document/1900888

Рекомендовані джерела:

1. Андріїв В. Диференціація міжнародних норм забезпечення безпеки праці та гігієни працівників // *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України* : Науково-практичний юридичний журнал. 2019. № 1. С. 41-44.
2. Брачук А.О. Концепція сприяння торгівлі: визначення поняття // *Верховенство права очима правників-початківців : матеріали Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів* (м. Одеса, 18 листоп. 2017 р.). С. 133-135.
3. Вайцеховська О.Р. Особливості реалізації принципу суверенної рівності держав в сучасному міжнародному фінансовому праві // *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. 2019. Вип. 82. С. 40-46.

4. Власов В. І. Хвилі міжнародної торгівлі та особливості її розвитку // *Гілея : історичні науки, філософські науки, політичні науки*. 2017. Вип. 117 (№ 2). С. 71-76.
5. Власов, В. І. Генеза поняття «економічна глобалізація» // *Гілея : історичні науки, філософські науки, політичні науки.* 2017. Вип. 116 (№ 1). С. 189-194.
6. Добровольський В. О. Міжнародні морські торговельні перевезення: науковий аналіз історії їх правового регулювання та необхідність його уніфікації нині // *Часопис Київського університету права : Укр. науково-теоретичний часопис*. 2021. № 1. С. 201-207.
7. Забезпечення гендерної рівності : проблеми теорії та практики : навч. посібник. Київ : КНТ, 2019. 159 с.
8. Квач Я. Еволюція міжнародної торгівлі // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право : Науковий журнал*. 2017. № 4 (93) : Економічні науки. С. 47-56.
9. Кирилюк Н. Історія розвитку принципу суверенної рівності держав у період класичного міжнародного права // *Підприємництво, господарство і право :* Щомісячний науково-практичний господарсько-правовой журнал. 2020. № 9. С. 248-253.
10. Кирилюк Н. Принцип суверенної рівності держав в період Стародавнього світу та період Середніх віків // *Підприємництво, господарство і право* : Щомісячний науково-практичний господарсько-правовой журнал. 2019. № 10. С. 224-227.
11. Коренюк О. Міжнародно-правове регулювання обороту торговельних марок *// Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право* : Науковий журнал. 2017. № 3 (92) : Юридичні науки. С. 69-77.
12. Микуляк В. Український шлях до міжнародної торгівлі // *Юридична газета*. 2019. 19 березня (№ 11). С. 9, 16-17.

13. Міжнародна торгівля : підручник : рекомендовано МОН України. Київ : Центр учбов. л-ри, 2015. 272 с.
14. Окладна М.Г. Етапи становлення договірного права в історії міжнародного права // *Право та інновації*. 2021. № 2. С. 90-95.
15. Смирнова К. Розвиток доктрини прямої дії міжнародних угод у праві Європейського Союзу // *Право України*: Юрид. журн. 2019. № 6 [Електронний ресурс]. С. 15-34.
16. Broberg, M., & Sano, H-O. (2018). Strengths and Weaknesses in a Human Rights-Based Approach to International Development: An analysis of a rightsbased approach to development assistance based on practical experiences. The International Journal of Human Rights, 22(5), 664-680. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_develo pm nt.s html.
17. Sarkar, R. (2020). International Development Law: Rule of Law, Human Rights & Global Finance. : Springer; 2nd ed., 488 pp.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Предметом міжнародно-правового регулювання є:
а) договірні міжнародно-правові норми;
б) звичаєві міжнародно-правові норми;
в) міжнародні відносини;
г) внутрішньодержавні відносини;

2. Спосіб визначення рівня бідності ґрунтується на
а) доходах;
б) доходах та рівні споживання;
в) рівні споживання;

3.До Групи Світового банку входять:

а) Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР);

б) Міжнародна асоціація розвитку (МАР);

в) Міжнародна фінансова корпорація (МФК);

г) Багатостороння агенція з гарантій інвестицій (БАГІ);

д) Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

4.Загальна декларація прав людини було прийнято в..:

а) 1948 р.;

б) 1952 р.;

в) 1973 р.;

г) 1986 р.

5. Для визначення сукупності норм «міжнародного права», на етапі його зародження, було обрано термін:

а) droit international;

б) international law;

в) jus gentium;

г) jus universum;

д) jus inter gentes.

6. Терміну «міжнародне право» відповідає аналогічний за змістом термін:

а) право миру і співробітництва;

б) міжнародний правопорядок;

в) міжнародне публічне право;

г) міжнародне законодавство;

д) міжнародне приватне право.

7. Яке поняття характеризується наведеним визначенням: «порядок

розташування принципів і норм у логічній послідовності або за предметом регулювання»

а) система міжнародного права;

б) предмет міжнародного права;

в) міжнародне приватне право;

г) правова система міжнародного права;

д) міжнародне публічне право.

8. Імперативні норми міжнародного права вперше одержали офіційне, універсальне та юридичне визнання в міжнародному договорі універсального характеру:

а) Статуті ООН;

б) Віденській конвенції про право міжнародних договорів;

в) Статуті Міжнародного суду ООН;

г) Віденській конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями;

д) Декларації про обов'язковий характер міжнародного права.

9. Головними системоутворюючими засадами системи сучасного міжнародного права є:

а) двосторонні норми міжнародного права;

б) багатосторонні норми міжнародного права;

в) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;

г) рішення міжнародних судових органів;

д) основні принципи міжнародного права.

10. Найбільш повний перелік нині визнаних основних принципів міжнародного права міститься у:

а) Статуті ООН;

б) Декларації про принципи міжнародного права;

в) Статуті Міжнародного суду ООН;

г) Заключному акті Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі;

д) всі відповіді є вірними

11. У міжнародному праві як допоміжний засіб для визначення правових норм можуть використовуватися:

а) судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй;

б) міжнародні угоди; в) міжнародні звичаї;

г) відповіді б) та в);

д) національне законодавство держав.

12. Визначте види міжнародних конвенцій, що згадуються в ч. 1. ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН:

а) як загальні, так і спеціальні;

б) універсальні і регіональні;

в) двосторонні та багатосторонні;

г) міждержавні, міжурядові та міжвідомчі;

13. В Декларації про принципи міжнародного права стосовно дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. закріплено…

а) 15 основних принципів міжнародного права;

б) 13 основних принципів міжнародного права;

в) 10 основних принципів міжнародного права;

г) 7 основних принципів міжнародного права;

д) 5 основних принципів міжнародного права.

14. Віденську конвенцію про право міжнародних договорів було

прийнято в …

а) 1945 р.;

б) 1948 р.;

в) 1966 р.;

г) 1969 р.;

д) 1986 р.

15.Міжнародна конвенція про рибальство у відкритому морі в Північній частині Тихого океану було прийнято в..

а) 1946 р.;

б) 1952 р.;

в) 1973 р.

г) 1986 р.

16. Яка є допомога розвитку:

а) Міжнародна офіційна допомога розвитку.

б) Допомога розвитку як юридичний обов’язок

в) Угоди про надання допомоги

г) Європейське право допомоги на цілі розвитку

17 Міжнародна допомога може надаватися для таких цілей:

а) охорони спадщини, унесеної до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує негайної охорони;

б) підготовки переліків у значенні статей 11 та 12;

в) підтримки програм, проектів і заходів, що здійснюються на національному, субрегіональному та регіональному рівнях та спрямовані на охорону нематеріальної культурної спадщини;

г) будь-якої іншої мети, яку Комітет може визнати необхідною.

ЗАДАЧІ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Задача 1. Відоме міжнародно-правовій науці визначення міжнародного права зазнавало багатьох змін, продиктованих політичною кон'юнктурою, що віддзеркалювало основні напрями зовнішньополітичної лінії держав у різні періоди. Так, міжнародне публічне право визначалось як «сукупність норм, що регулюють відносини між державами у процесі їх боротьби і співробітництва, виражають волю панівних класів цих держав і забезпечуються примусовими заходами держав індивідуально чи колективно», а також як система «договірних і звичаєвих норм і принципів, що регулюють міжнародні відносини і виражають відносно узгоджену волю держав, зумовлену дією закономірностей суспільного розвитку даної епохи».

Сучасний підхід до визначення сутності міжнародного права позбавлений ідеологічних настанов і політичної заангажованості, які були властиві для епохи протистояння антагоністичних соціальнополітичних систем. Воно базується на інших, об'єктивних оцінках даної правової системи, по іншому трактуючи роль волевиявлення учасників міжнародних відносин у формуванні принципів і міжнародних норм, їх призначення, способів і механізмів реалізації як таких.

Чи відповідає зміст поняття міжнародного права його термінологічному значенню? У чому полягає відмінність міжнародного публічного права та міжнародного приватного права? У чому полягає зміст поняття системності міжнародного публічного права і як основні елементи поняття «міжнародна система»? Яку роль у формуванні міжнародно-правової системи відіграє волевиявленню учасників міжнародного спілкування - суб'єктів міжнародного права?

Задача 2. Формулювання ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН дозволяє віднести до джерел міжнародного права: певним чином визнані державами-учасниками спору загальні та спеціальні міжнародні конвенції;

міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної у якості правової норми; загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; як допоміжне джерело для визначення правових норм – судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права.

Але у міжнародно-правовій науці поширена і точка зору, відповідно до якої «у практиці міждержавного спілкування історично склались два основних джерела права – міжнародний договір і міжнародний звичай». Стосовно положень згаданої ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, то ряд теоретиків характеризує її як невдалу спробу розгляду її як документу, що фіксує перелік джерел міжнародного права.

З іншого боку в навчальній і науковій літературі з міжнародного права останніх років все частіше згадується про зростання значення резолюцій міжнародних організацій у процесі формування міжнародних норм, а також про те, що «правотворчі рішення організацій є спеціальним джерелом» міжнародного права. Нарешті, стверджується, що законодавство і судова практика багатьох держав може бути допоміжним засобом для встановлення існування тих чи інших звичаєвих норм міжнародного права.

1. Які Ви можете виділити специфічні особливості різних категорій джерел міжнародного публічного права – як головних (основних), так і допоміжних?

2. Які основні погляди існують і обґрунтовуються у вітчизняній і зарубіжній доктрині стосовно проблеми джерел міжнародного публічного права?

3. Яка особисто Ваша позиція відносно проблеми основних і допоміжних джерел міжнародного публічного права і яким чином її можна обґрунтувати?

4. Якими прикладами з внутрішньодержавної і міжнародної нормативної практики можна підкріпити ту чи іншу позицію з питання джерел міжнародного публічного права?

Задача 3. Конституція Іспанії 1978 р. у п. 1 ст. 96 передбачає, що належним законним чином укладені й офіційно опубліковані у цій країні міжнародні договори «є частиною її внутрішнього законодавства». Але у Конституції нічого не зазначається про міжнародні звичаї як джерело міжнародного права. Проте під час одного із звичайних судових процесів, який відбувався у цей період в Іспанії, одна із сторін посилалась на те, що іспанський закон, котрий застосовується у даному випадку, суперечить міжнародному звичаю.

1. На прикладі яких галузей міжнародного права можна спостерігати значну роль звичаю у формуванні нормативно-правового матеріалу?

2. У чому полягає відмінність між договором та звичаєм?

3. У положеннях яких міжнародно-правових актів міститься пряма вказівка на обов'язковість міжнародного звичаю для регулювання правовідносин, які складаються між державами й іншими суб'єктами міжнародного права?

4. Яке значення резолюцій міждержавних (міжурядових) організацій у формуванні звичаєвих норм міжнародного права, міжнародного звичаю?

5. У чому полягає зміст поняття «Opinio juris» і як це поняття співвідноситься з нормативним характером міжнародного звичаю?

6. Як співвідносяться за ступенем обов'язковості для суб'єктів міжнародного публічного права міжнародний договір і міжнародний звичай?

Задача 4. 1.1. «Міжнародне право – це особлива система правових норм, що не входить до будь-якої національної системи права і не включає норми національного права». Такий підхід до питання співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права, що базується на положеннях дуалістичної (на відміну від моністичних теорій, які віддають пріоритет якійсь одній зі згаданих правових систем) точки зору, хоча спочатку він не виключав взаємовпливу тої чи іншої системи права, в останні роки суттєво критикується і піддається корегуванню.

Сьогодні доктрина міжнародного права, у т.ч. вітчизняна переважно випливає з того, що «регулювання певних відносин вимагає координації норм обох правових систем, їх взаємодії у правотворчій і правозастосовній діяльності». Контроверзи виникають лише у зв'язку з потребою визначення механізму, за допомогою якого така взаємодія здійснюється, а також з питання про можливість (неможливість) прямої дії відповідних міжнародних норм у рамках національних правових систем.

1.2. Серед інших положень Декларація принципів, якими держави-учасниці НБСЄ повинні керуватись у своїх взаємовідносинах, встановлює, що «при реалізації своїх суверенних прав, включаючи право встановлювати свої закони і адміністративні правила, вони будуть узгоджуватись зі своїми юридичними зобов'язаннями згідно з міжнародним правом; вони, крім того, підтверджують, що у випадку, коли зобов'язання членів ООН за Статутом ООН суперечитимуть їх зобов'язанням за будь-яким договором, переважаючу силу мають їх зобов'язання відповідно до Статуту».

1.3. На переконання деяких вчених, «держава повинна побудувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечили виконання міжнародних зобов'язань. Мир і міжнародний правопорядок належно можуть бути забезпечені за умови, що в державах утвердиться демократичне правління на основі поваги прав людини і верховенства права. Демократія і законність у міжнародному житті неможливі без демократії і законності всередині держави».

Водночас у доктрині висловлюється думка, за якою норми міжнародного права можуть увійти до складу внутрішньодержавного права лише у порядку, встановленому кожною державою самостійно – такий процес деякими теоретиками називається як «трансформація». Інші фахівці, навпаки, переконливо доводять, що «жодного перетворення одних норм на інші не відбувається і відбуватися не може. Трансформація полягає у забезпеченні державою за допомогою своїх владних повноважень виконання міжнародних зобов'язань»

1. Визначте і порівняйте предмети міжнародного і внутрішньодержавного правового регулювання, міжнародного публічного і міжнародного приватного права.

2. Як Ви оцінюєте поняття примату міжнародного права над внутрішньодержавним в юридичному і політичному значенні?

3. У чому полягає сутність моністичної і дуалістичної теорій співвідношення міжнародного права і національного: які аргументи висловлюються відомими їх представниками?

4. На основі норм яких національних і міжнародних нормативних актів слід підходити до вирішення проблеми співвідношення згаданої проблеми?

5. Чи не існує суперечностей між принципами суверенної рівності держав і добросовісного виконання ними своїх договірних зобов'язань?

Задача 5. Незалежно від підходу, яким керується те чи інше джерело, при здійсненні періодизації історії розвитку міжнародного права, усі вони наводять більш чи менш широкий перелік фактів, які свідчать про те, що в часи глибокої давнини держави у своїх взаємовідносинах керувались певними правилами, дотриманню яких надавався сакраментальний зміст. Такі правила, що покликані врегулювати різні види діяльності царів, князів тощо і підвладних їм держав, включаючи збірники звичаїв – Звід законів Ману, Артхашастра, китайські хроніки, Консолато дель маре, Олеронські свитки, кодекс Родоський тощо. Особливо переконливим є той факт, що багато з вищезгаданих правил поведінки (тобто правових норм) зазнали певної модифікації, а інколи і в «первинній» редакції збереглись до наших днів і входять до відповідних галузей сучасного міжнародного права – дипломатичне, консульське, морське, договірне, гуманітарне і т.д.

1. Складіть періодизацію історичного розвитку міжнародного права. Наведіть декілька концепцій.

2. Які пам'ятки історії і культури Стародавньої Індії містять максими, що свідчать про початок процесу становлення міжнародного

права, і які положення цих пам'яток продовжили свій розвиток і були закріплені у пізніших міжнародних документах як юридичні норми?

3. Які звичаї, що склались у Стародавньому Китаї, Стародавній Греції і Стародавньому Римі, стали основою для формування нині діючих звичаєвих чи конвенційних норм міжнародного публічного права?

4. Які із сфер міжнародних відносин почали підлягати правовому регулюванню на базі звичаєвих, а потім конвенційних юридичних норм у період Середньовіччя?

Задача 6. Характерним моментом в історії розвитку міжнародного права є та обставина, що досить помітні і значні зрушення у нормативному врегулюванні сформованих у міждержавних відносинах правил поведінки досить часто співпадають з проведенням народних форумів (конгресів, конференцій), якими було ознаменовано завершення війн. Обґрунтовано до таких форумів можна віднести Вестфальський (1648 р.) і Утрехтський (1713 р.) мирні конгреси, які підвели риску під кровопролитними Тридцятилітньою і Семилітньою війнами. Епохальне значення, зокрема Вестфальського конгресу і укладених за його результатами мирних договорів спонукало деяких науковців-міжнародників за основу періодизації міжнародного права взяти дату проведення цього форуму, як один з етапів в історії розвитку міжнародного права розглядається і Утрехтський конгрес.

1. Складіть періодизацію історичного розвитку міжнародного права. Наведіть декілька концепцій.

2. Які питання стали предметом розгляду на згаданих конгресах і які основні положення Вестфальського та Утрехтського мирних договорів?

3. Який вплив на регулювання тогочасних і сучасних міжнародних відносин здійснили рішення Вестфальського й Утрехтського мирних конгресів?

Задача 7. Якщо погоджуватись із твердженням про те, що «XIX ст. дало людству цивілізацію і культуру», то слід також визнати безперечно і думку, згідно з якою «елементом цієї культури і цивілізації є міжнародне право». Водночас важливий внесок у розвиток цієї правової системи зробили рішення Віденського (1814-1815 рр.) і Паризького (1856 р.) мирних конгресів, що оформили завершення наполеонівських війн і т.зв. «Кримської кампанії». Згадані рішення стосувались багатьох галузей міжнародного права, у т.ч. пов'язаних з врегулюванням судноплавного використання міжнародних річок, діяльності у сфері зовнішніх зносин, захисту прав людини, створення міждержавних союзів, режиму Чорноморських проток, нейтралізації окремих просторів. При цьому слід зазначити, що рішення згаданих мирних форумів були покладені в основу деяких спеціальних принципів і конкретних норм сучасного міжнародного права.

1. У чому суть найважливіших з рішень Віденського мирного конгресу (1814-1815 рр.), які визначили подальший (практично до сучасної епохи) розвиток ряду галузей міжнародного публічного права?

2. Які з рішень Паризького мирного конгресу (1856 р.) можна визначити як базові для врегулювання міжнародних відносин протягом наступних 150 років?

Задача 8. У ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН як джерело міжнародного права згадується міжнародний звичай «як доказ загальної практики, визнаної у якості правової норми».

Загальновідомо, що звичаєва норма міжнародного права випливає з практики, а практика держав може виражатися у визначених діях чи у стримуванні від дій. Простіше установити існування звичаєвої норми міжнародного права у випадках позитивних дій держав.

1. Чи може звичай складатися з комплексу міжнародних норм?

2. Як ви розумієте докази існування звичаю? Наведіть приклади.

3. Як тлумачиться «загальність» міжнародних звичаїв?

4. Чи може держава посилатися на звичаєві норми, якщо вони не визнаються з боку інших держав?

5. Чи можна стверджувати, що звичаєва норма створюється також шляхом мовчазної згоди держав? Обґрунтуйте свою відповідь, наведіть відповідні приклади.

Задача 9. Згідно зі статтями 10, 11, 13 Статуту ООН Генеральна Асамблея уповноважена «створювати рекомендації». У свою чергу, третя Конференція ООН з Морського права (1973-1982 р.) завершилася 10 грудня 1982 р. прийняттям Заключного акта Конференції і підписанням Конвенції з Морського права.

1. Чи можуть акти міжнародних організацій мати обов'язковий характер і бути джерелами міжнародного права? Наведіть приклади.

2. Визначте юридичну чинність підсумкового документа Конференції ООН з морського права.

3. Надайте оцінку актам міжнародних конференцій як джерелам міжнародного права.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Охарактеризуйте основні етапи еволюції загальної теорії розвитку.
2. Назвіть основні концепти традиційної чи класичної теорії розвитку.
3. Еволюція класичної парадигми вивченні розвитку.
4. Радикальна (критична) концепція розвитку.
5. У чому полягали переваги та недоліки кожної з концепцій.
6. У чому суть ліворадикальної теорії розвитку.
7. Що, на вашу думку, призвело до теорії розвитку до «глухого кута».
8. Контрреволюція у розвитку.
9. Дати поняття «економічні показники».
10. Методи визначення рівня розвитку держав.
11. На чому ґрунтується метод визначення рівня бідності.
12. Основні етапи становлення міжнародного співробітництва у сфері сприяння розвитку держав та подолання бідності інерівності у світі.
13. Міжнародні організації, задіяні у сприянні розвитку держав та подоланні бідності і нерівності у світі.
14. Визначення групи «країни, що розвиваються».
15. Охарактеризувати терміни «розвинені країни».
16. В чому полягає метод самовисування.
17. Різниця між «розвиненими» («промислово розвиненими») і «розвиненими» («слаборозвиненими») країнами.
18. Виникнення концепції міжнародного права розвитку.
19. Поняття «класичне міжнародне право».
20. Дослідити міжнародне право економічного розвитку.
21. Розглянути проблеми світового економічного порядку.
22. Надати поняття «міжнародне право взаємності».
23. Надати поняття «міжнародне право координації».

24. Дослідити пропоненти концепції міжнародного права розвитку.
25. Концепція права розвитку.
26. Концепція права на розвиток.
27. З’ясувати опоненти концепції міжнародного права розвитку.
28. Концепція стійкого розвитку.
29. Основні компоненти концепції сталого розвитку.
30. Якими є ключові положення теорії людського розвитку.
31. Радикальна хвиля протесту і відчуження «бунтом молодих».
32. У чому є сутність концепції людської безпеки.
33. У чому головні відмінності від традиційних безпекових трактувань.
34. Які причини зумовили перетворення допомоги «нестабільним державам» у пріоритетний напрямок БМР.
35. Що таке належне керування.
36. Яка проблема належного управління пов’язана із демократизацією.
37. Дати поняття «партисипативний розвиток».
38. Проблема належного управління пов'язана із демократизацією.
39. Міжнародна допомога на цілі розвитку: зміст, цілі, характеристики.
40. Міжнародна офіційна допомога розвитку.
41. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).
42. Паризька декларація щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги.
43. Допомога розвитку як юридичний обов’язок.
44. Угоди про надання допомоги.
45. Угода про фінансування програми «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні».
46. Європейське право допомоги на цілі розвитку.
47. Основні ознаки угод про надання допомоги на цілі розвитку.
48. Угода про передачу.
49. Рамкова фінансово-адміністративна угода.
50. Охарактеризувати Угоду про делегування непрямого управління.

51. Угода про адміністрування.
52. Особливості Угоди про внески.
53. Розширення змісту принципу суверенної рівності держав.
54. Спеціальний та диференційований режим у міжнародній торгівлі.
55. Принцип загальної, але диференційованої відповідальності та відповідних можливостей.
56. Диференціація в інших галузях міжнародного спілкування.
57. Формальна рівність.
58. Декларація про принципи міжнародного права.
59. Загальний режим.
60. Розвинені країни», «розвинуті країни», «найменш розвинені країни», «перехідні економіки».
61. Дохійський раунд багатосторонніх торгових переговорів між членами СОТ.
62. Концепція «розвитку людини» (англ, human development approach).
63. Концепція «розвитку, заснованого на правах людини» (англ. human rights-based approach to development).
64. Концепція «партисипативного розвитку» (англ, participatory development).

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. http://zakon1.rada.gov.ua – Законодавство України
2. http://www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського
3. http://www.president.gov.ua – Президент України
2. http://iportal.rada.gov.ua – Верховна Рада України
3. http://www.kmu.gov.ua/control – Кабінет Міністрів України
4. http://www.minjust.gov.ua/ – Міністерство юстиції України
5. http://mfa.gov.ua/ua – Міністерство закордонних спав України Судова влада України
6. http://www.eisil.org/ – Vienna Convention on the Law of Treaties
7. http://www.icj-cij.org –Міжнародний суд ООН
8. http://www.un.org – Організація Об'єднаних Націй
9. http://legal.un.org/ilc/ - Комісія з міжнародного права ООН
10. https://library.un.org –Бібліотека ООН
11. http://www.bl.uk/onlinegallery/index.html – British Library: Online Gallery

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Хашматулла Набієвич Бехруз,
Катерина Вікторівна Мануїлова,
Ганна Миколаївна Гриб,
Дмитро Олегович Гребенюк

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО РОЗВИТКУ

Навчально-методичний посібник

Електронне видання

Серія «Навчально-методичні посібники»

Формат 60х84/16. Ум-друк. арк.5,1.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com